

**LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOLOĢIJAS
FAKULTĀTE
PIEAUGUŠO IZGLĪTĪBAS CENTRS**

PAMATIZGLĪTĪBAS SKOLOTĀJA 1.-4.KLASĒS

Studiju programma

Kristīnes Petrovas

Studenta apliecības Nr. Peda 980056

**Sākumskolas otro klašu skolēnu pašvērtējums
latviešu valodā un matemātikā**

DIPLOMDARBS

Zinātniskā vadītāja:

Mag. paed., docente Helga Ingeborga Melnbārde

RĪGA, 2006

Anotācija

Diplomdarba mērķis ir izpētīt skolēnu pašvērtējuma un skolotāja vērtējuma iespējas latviešu valodas un matemātikas stundās 2. klasei.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi: veikt pedagoģiski – psiholoģiskās literatūras par pētāmo problēmu atlasīti un izpētīti; izpētīt vērtēšanas un pašvērtējuma filosofiski pedagoģiskos aspektus pētāmās problēmas skatījumā; noskaidrot mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskos paņēmienus; izanalizēt vērtēšanas un pašvērtējuma iespējas Rīgas Vecmīlgrāvja sākumskolā „Blāzmiņa” un veikt skolēnu pašvērtējuma salīdzinājumu 2.a un 2.b klasēs.

Diplomdarbs sastāv no ievada, četrām nodaļām ar apakšnodaļām, nobeiguma, literatūras saraksta un pielikumiem.

Pirmajā nodaļā tiek analizēti vērtēšanas filosofiski pedagoģiskie aspekti, vērtēšanas funkcijas, skolēnu vajadzības iesaistīties savu mācību sasniegumu vērtēšanā un pašvērtēšanā, apskatītas vērtēšanas problēmas un to raksturīgās izpausmes.

Otrajā nodaļā apskatu mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskos paņēmienus, pašvērtējumu.

Jaunākā skolas vecuma bērnu psiholoģiskais raksturojums: fiziskā attīstība, izziņas attīstība, sociālā attīstība, psihiskā attīstība ģimenē tiek aplūkota trešajā nodaļā.

Pēdējā nodaļā tiek atspoguļota skolēnu pašvērtējuma analīze latviešu valodā un matemātikā 2.a un 2.b klasēs un izvērtēti rezultāti.

Annotation

The aim of the work is to research possibilities of the student's self evaluation and teacher's evaluation in Latvian language and Mathematics classes in Forms 2.

To achieve the aim the tasks were set: to study the pedagogical and psychological literature research aspects of evaluation and selfevaluation; to determine methods of evaluation; to analyze possibilities of evaluation and selfevaluation in Riga Vecmilgravis Primary School „Blazmina” and to make a comparison of student's selfevaluation in Forms 2.a and 2.b.

The work consists of the introduction, four parts, the conclusion, the list of literature and the appendix.

The first part of the work analyses the pedagogical aspects of evaluation, functions of evaluation, the children's needs to take part in the evaluation and selfevaluation, observes problems of evaluation.

The second part observes the methods of evaluation and selfevaluation.

The third part gives the psychological description of young learners: physical development, social development, psychic development in the family.

The last part reflects the analysis of student's selfevaluation in Latvian language and Mathematics in Forms 2.a and 2.b and the results are given.

Saturs

Anotācija.....	2
Annotation.....	3
Ievads.....	5
1. Vērtēšanas un pašvērtējuma pedagogiskie aspekti.....	9
1.1. Pamatnostādnes mācību sasniegumu izvērtēšanai.....	9
1.2. Vērtēšanas funkciju saistība ar mācību mērķi.....	11
1.3. Skolēnu vajadzības iesaistīties savu mācību sasniegumu vērtēšanā un pašizvērtēšanā.....	18
1.4. Vērtēšanas problēmas, to raksturīgās izpausmes.....	25
2. Mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskie paņēmieni.....	26
3. Jaunākā skolas vecuma bērnu psiholoģiskais raksturojums pētāmās problēmas skatījumā.....	32
3.1. Jaunākā skolas vecuma bērna fiziskā attīstība.....	33
3.2. Jaunākā skolas vecuma bērnu izziņas attīstība (kognitīvā).....	34
3.3. Jaunākā skolas vecuma bērna sociālā attīstība.....	36
3.4. Jaunākā skolas vecuma bērna psihiskā attīstība ģimenē.....	38
4. Skolēnu mācību sasniegumu vērtējuma un pašvērtējuma analīze latviešu valodā un matemātikā Rīgas Vecmīlgrāvja sākumskolā „Blāzmiņa” 2.a un 2.b klasēs.....	41
Nobeigums.....	57
Izmantotā literatūra.....	59
Pielikumi.....	61

Ievads

Sākumskolas galvenais uzdevums ir palīdzēt skolēnam pakāpeniski apjēgt apkārtesošo pasauli, sākot no tuvākā uz tālāko, uzkrāt dzīves pieredzi, apgūstot cilvēces attīstības gaitā izkristalizējušās vērtības.

“Humānās pedagoģijas kontekstā skolēna pašuztvere, pašvērtējums, pašapziņa, pašattīstība kļūst par galveno, iedarbīgāko virzītājspēku mācībās. Ja skolēns apzinās savas darbības mērķi, savas stiprās un arī vājās puses un viņam ir adekvāts pašvērtējums – šādi skolēni ir gatavi uzņemties līdztbildību par saviem mācību rezultātiem, viņi ir labāk pasargāti no stresa un dažādās situācijās spēj sevi veiksmīgāk apliecināt.” [11;6]

Manuprāt, vērtēšanas un pašvērtējuma tēma ir ļoti aktuāla, par to liecina arī Izglītības un Zinātnes ministrijas 2004.gada 27.februārī apstiprināts Profesijas standarts skolotājiem. Skolotāja uzdevums ir izvērtēt skolēnu mācību sasniegumus, to dinamiku, kā arī veidot un attīstīt audzēkņu pašvērtējuma prasmes. Svarīgi ir arī novērtēt skolēnu personības izaugsmi, kas parāda skolēna mācību darba rezultātu. Arī skolotājam ir svarīgi izvērtēt savu profesionālo darbību, mācību procesa laikā.

Esmu vienisprātis ar profesores Dzidras Albrehtas rakstīto, ka: „Vērtējuma un pašvērtējuma saskaņotība ir ļoti būtiska turpmākai pozitīvai mācību darbībai. Pašvērtējuma prasme nerodas pati no sevis, tā jāapgūst, skolotājam jāorganizē šī pieredze. Te palīdzēt var skolotāja izstrādāts, skolēnam saprotami izskaidrots vērtēšanas etalons. Etalons ir atsevišķu darbību operācija, to rezultātu paraugs. Etalonam jāpalīdz skolēnam rast atbildi uz jautājumiem:

- Vai es pareizi veicu darbību?
- Kāda ir manas darbības un tās rezultātu kvalitāte?
- Vai esmu apguvis vajadzīgās prasmes / iemaņas? Kāda ir to kvalitāte?

Skolotājam ir jāvirza skolēna darbības process, lai gūtu atbildes uz šiem jautājumiem, sevis attīstībai.” [2;162]

Skolotāja profesijas standarts arī paredz šādu skolotāja darbību, veidot un attīstīt skolēnu pašvērtējuma prasmes.

Valsts pamatzinātnes standartā pašvērtējums ne tikai virzīts uz skolēnu prasmi vērtēt savus sasniegumus, bet arī iesaistīties vienaudžu panākumu vērtēšanā. [24;31]

Uzskatu, lai veicinātu zinātkāru, mācīties spējīgu, izglītotu, attīstītu personību, skolu praksē vēlamas izmaiņas. Pedagoģiem tiek izvirzīts uzdevums – sekmēt skolēna personības atraisīšanos un pašattīstību. Viens no personības pašattīstības rosinātājfaktoriem ir pašvērtējums. Tas nosaka gan skolēna izziņas darbību, gan attieksmes un uzvedību. Pašvērtējumā atspoguļojas skolēna zināšanu, prasmju un attieksmju kvalitāte.

Latvijas izglītības sistēmā šobrīd izglītības kvalitātes novērtēšana ir procedūra, kurā nosaka skolēna zināšanu, prasmju un attieksmju atbilstību mācību priekšmeta standarta noteiktajam mācību satura apguves ārējām prasībām.

Piekrītu pedagoģijas doktorei R. Hahelei, ka: “Vērtēšanas sistēmai jābūt taisnīgai, sabalansētai, pamatotai, piemērotai un vadāmai. Mūsdienās ne vienmēr tradicionāla vērtēšanas sistēma ir pietiekoši laba un tā neatspoguļo skolēnu mācību sasniegumus pilnībā. Novērtēšanai jāatbalsta un jāstimulē skolēnu refleksiīva darbība, radot skolēniem un skolotājiem iespēju pašiem izvērtēt ārējā un iekšējā novērtējuma, kā arī pašnovērtējuma vienotību.” [8;6]

“Šobrīd veiksmīgi aizsākusies jaunās vērtēšanas sistēmas ieviešana Latvijas pamatskolas pirmajā posmā. Izveidots mehānisms, kurā skolēns iemācās pēc pašnovērtēšanas skalas analizēt savu darbību un rezultātus, paredzot mācīšanās nākamos soļus.” [8;6] Skolēnam būtu jābūt pilnīgi skaidriem novērtēšanas kritērijiem (principi, pamatprasības, ar kuriem novērtējam mācīšanās kvalitāti) attiecīgajā mācību priekšmetā. Zinot prasības, skolēns varēs izvērtēt un plānot savu mācīšanos.

Novērtēšanas struktūru veido pakāpeniski soļi, kas tiek ņemti vērā, lai nodrošinātu kontroli pār mērķu sasniegšanas līmeni. Tam jāietver gan skolēnu pašnovērtējums, gan iekšējais, gan ārējais novērtējums, lai noteiktu sasniegto līmeni un progresu.

“Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšanā līdzās skolotāja vērtējumam tiek akcentēts arī skolēna mācību sasniegumu pašizvērtējums.” [11;6]

Sākumskolas bērniem dabiska ir iekšējā motivācija. Viņiem patīk pats mācīšanās process, jo mācīties ir interesanti, svarīgi, nozīmīgi. Zinātkāre ir dabiskais dzinulis. Ņemot vērā, ka tieksmi mācīties nosaka griba, kuru nevar ietekmēt ar varu, atzīme kā varas simbols skolotāja rokās nepalīdzēs.

Piekrītu pedagoģijas doktores E. Krastiņas paustajai domai, ka: “Sākumskolā pamatprasmes ir jāapgūst visiem skolēniem. Pedagoģiski aplama, pat diskriminējoša

ir sākumskolas skolēnu grupēšana klasēs pēc spējām. Bērni mācās viens no otra, viens otru papildina.”[11;11]

Bezatzīmju sistēmas pastāvēšanas laikā esam izmēģinājuši dažādas sekmju raksturojuma formas. Brīvā stilā rakstīts sekmju raksturojums ir ļoti personisks, taču, salīdzinot ar mācību standartā izvirzītām konkrētām prasībām, vispārīgs un grūti uztverams.

Esmu vienisprātis ar dr.paed.E.Krastiņu, ka: “Ja skolēnam netiek piedāvāti uzdevumi atbilstīgi viņa tuvākās attīstības zonai, viņa interese zūd, izziņas aktivitāte mazinās, tas nozīmē, ka attīstība nenotiek.”[11;15]

Tad, kad pašizvērtējums un skolotāja vērtējums sakrīt, prasme ir apgūta. Tādējādi skolēns būs ieinteresēts apgūt prasmi, nevis iegūt atzīmi. Un tā ir ļoti būtiska atšķirība.

Vēlos akcentēt pedagoga K.Dēķena atziņu, ka: „Skolēnam jāredz sava darba rezultāti. Jāveicina skolēna pakļaušanās saviem spēkiem. Katrs panākums patstāvīgā darbā, panākuma pārdzīvojums veicina skolēna pašapziņas izaugsmi, rakstura attīstību un ar tieksmi uzņemties darbu, kas prasa viņa spēkiem atbilstošu piepūli” [29;269]

Savā diplomdarbā es izvēlējos pētīt sākumskolas skolēnu pašvērtējumu, kā skolēni paši novērtē savas zināšanas latviešu valodā un matemātikā.

Diplomdarba tēma: Sākumskolas otro klašu skolēnu pašvērtējums latviešu valodā un matemātikā.

Diplomdarba mērķis: izpētīt skolēnu pašvērtējumu latviešu valodas un matemātikas stundās 2.klasei.

Diplomdarba uzdevumi:

1. Veikt pedagoģiski – psiholoģiskās literatūras par pētāmo problēmu atlasu un izpēti.
2. Izpētīt vērtēšanas un pašvērtējuma pedagoģiskos aspektus pētāmās problēmas skatījumā.
3. Noskaidrot mācību sasniegumu vērtēšanas formas un paņēmienus.
4. Veikt skolēnu pašvērtējuma salīdzinājumu Rīgas Vecmīlgrāvja sākumskolā „Blāzmiņa” 2.a un 2.b klasēs un izanalizēt rezultātus.

Pētījuma metodes:

- Pedagoģiskās, psiholoģiskās literatūras izpēte un analīze.
- Anketēšana.
- Pārrunas.
- Pedagoģiskā novērošana.
- Pedagoģiskā pētījuma izvērtēšana.

Pētījumu bāze: Rīgas Vecmīlgrāvja sākumskolas „Blāzmiņa” 2.a, 2.b. klases, kopā 29 skolēni.

Diplomdarbs sastāv no ievada, četrām nodaļām, nobeiguma, literatūras saraksta, pielikumiem.

1. Vērtēšanas un pašvērtējuma pedagoģiskie aspekti

1.1. Pamatnostādnes mācību sasniegumu izvērtēšanai

Humānās pedagoģijas mērķis ir veicināt katra skolēna pašattīstību, palīdzot iepazīt to, kas ir labais, skaistais un patiesais, attīstot personisko nepieciešamību vairot tos sevī un pasaulē.

“Holistiskā pieeja aplūko mācību procesu kā veselumu, kurā reizē ar personības attīstīšanu un audzināšanu kompleksi tiek veidotas un izvērtētas zināšanas, prasmes, kompetences.” [11, 15]

Pedagoģiskā pētījuma gaitā Latvijā vērtēšanas kontekstā Daugavpils Universitātes Izglītības un vadības fakultātes Mācību metodiku katedras profesore Elfrīda Krastiņa izvirzīja šādas pamatnostādnes:

- Vērtēšana jāuzlūko kā stratēģija, kas atbalsta un stimulē mācīšanos, iesaistot šajā procesā gan skolēnus, gan skolotājus, gan vecākus;
- Vērtēšana jāvirza kā intelektuāla darbība, kas ietver sevī mācību motīvu veidošanu, apzinātu savas darbības mērķu un līdzekļu plānošanu, līdzatbildību par saviem mācību rezultātiem;
- Vērtēšanas sistēmai visā valstī jābūt vienotai, demokrātiskai, ar skaidriem vērtēšanas kritērijiem;
- Mācību sasniegumu vērtēšanas procesā savienojams skolotāja vērtējums un skolēna pašvērtējums atbilstoši standarta (programmas) prasībām. [11;16]

Kvalitatīvu izvērtēšanas procesu nodrošina:

- Izvērtēšanas nepārtrauktība (gan nosakot konkrētas bērna vajadzības, gan izvēloties pētāmās dzīves problēmas skolā, gan plānojot prasmju attīstīšanu skolēniem, izvirzot mērķus, nosakot to sasniegšanas stratēģiskos virzienus);
- Divu pamatkomponentu analīze (izvērtējot darbības procesu un darbības galaproduktu);
- Attīstības dinamikas izpēte, sadarbojoties skolotājam, skolēnam un vecākiem.[11;17]

Piekrītu pedagoģijas doktores Elfrīdas Krastiņas domai, ka: "Mācībās skolēni apgūst zināšanas, prasmes, attieksmes. Tātad izvērtēšanā svarīgi ir analizēt gan procesu, gan rezultātu. Vērtēšanai skolotājs izvēlas tikai daļu no skolēna apgūtām zināšanām un prasmēm, jo nav iespējams pārbaudīt visu, ko skolēns zina un prot. Attieksmes mēs varam izvērtēt tikai ar skolēna pašvērtējuma starpniecību. Attieksmes ietekmē skolēna mācīšanās motīvi un vērtīborientācija, un arī otrādi: mācību motivācija veido attieksmi. Tātad mācību procesā īpaša uzmanība veltāma skolēnu iekšējās mācību motivācijas veidošanai, saistot to ar skolēna vajadzībām. Adekvāts skolēna pašvērtējums un prasībām atbilstošs skolotāja vērtējums par skolēna mācību sasniegumiem atspoguļojas viņa mācību rezultātos.

Demokrātiskā mācību procesā vērtējumu par skolēna mācību sasniegumiem veido

1. pašizvērtējums,
2. savstarpējais vērtējums,
3. skolotāja vērtējums.

Kā norādīts Valsts dokumentos, skolēnu mācību sasniegumus vērtē skolotājs atbilstoši Valsts pamatizglītības standartam un mācību priekšmetu standartiem, vērtējot gan apgūto zināšanu apjomu, gan apgūtās prasmes, gan attieksmes pret izglītošanos, gan katra skolēna attīstības dinamiku." [11, 17]

Pašreizējā posmā nav skaidri nodefinēts jēdziens „attīstības dinamika”, kuru zinātnē dažādi traktē gan psihologi, gan pedagogi. Tas ir sarežģīts psiholoģisks un filosofisks jautājums. Savukārt praksē tas rada dažādas interpretācijas. Daži skolotāji raksturo attīstības dinamiku kā psihisko procesu, domāšanas operāciju atbilstību noteiktam vecumposmam. Citi to saprot kā bērna attīstības virzību, uzlabojot mācību sasniegumus. Daļa skolotāju izvērtē prasmju atbilstību noteiktam satura apguves līmenim. Attīstības dinamiku var raksturot arī pēc B. Blūma taksonomijas, izvērtējot darbību, ko skolēns spēj veikt ar apgūtām zināšanām:

- saturu skolēns tikai uztver, iegaumē, saprot un spēj reproducēt;
- iegūtās zināšanas, prasmes un attieksmes skolēns spēj arī izmantot līdzīgās situācijās;
- iegūtās zināšanas, prasmes un attieksmes skolēns spēj izmantot arī nestandarta situācijās, īstenojot jaunrades darbību [Latvijas izglītības koncepcija, 1995].

Sākumskolā skolēni apgūst pamatprasmes, tādējādi rodas grūtības vērtēšanā lietot 10 ballu skalā. Kā jau iepriekš minēts, pamatprasmju apgūvē ir tikai divas iespējas: prasme ir apgūta vai nav apgūta. Lai darbu vērtētu 10 ballu skalā, ir jāpiedāvā dažādas grūtuma pakāpes uzdevumi. Tādējādi sākumskolā mācību priekšmetā vērtējumu 10 ballu skalā var izteikt tikai temata noslēgumā vai mācību gada beigās, izvērtējot kopumā, kāda līmeņa prasmes skolēns ir apguvis.

Esmu vienprātis ar dr. paed. E.Krastiņu, ka: "Daudzo izglītības reformu realizētājs ir skolotājs. To apliecina arī 2001. gada pētījums, ka no skolotāja attieksmes, viņa darbības ir atkarīga gan vecāku attieksme, gan skolēnu attieksme pret vērtēšanu." [11, 19]

Balstoties uz dažādu autoru domām par pašvērtējumu, secinu, ka pašvērtējums ir sarežģītāks, bet ar pozitīvāku tālejošu efektu. Tas ir saudzīgāks neveiksmes gadījumā. Svarīga ir pedagoga prasme šo vērtēšanas formu ievirzīt auglīgā gultnē, palīdzēt tiem, kam pārmērīgi pazemināts pašvērtējums. Skolotājam šādai vērtēšanai ir īpaši jā sagatavojas un jāpaskaidro vērtēšanas kritēriji. Pašizvērtēšana palielina bērna atbildību par apgūto, paveikto. Savstarpējā vērtēšanā bērni bieži saskata to, ko pieaugušie nepamana vai neuzskata par svarīgu. Veidojot darbu mapi, skolēniem ir iespēja salīdzināt savu veikumu garākā laika posmā, saskatot savu izaugsmi. Pašizvērtējums dod motivāciju sacensties pašam ar sevi, virza skolēnu uz jaunu zināšanu apguvi. Skolēnam veidojas liela atbildības sajūta. Pašvērtēšana padara mācību procesu mērķtiecīgāku un konkrētai bērnu grupai atbilstošāku. Visi bērni nav spējīgi objektīvi veikt pašizvērtēšanu. Tā ir sarežģīta – prasa analīzi, prasmi plānot, apkopot rezultātus, izdarīt secinājumus.

1.2. Vērtēšanas funkciju saistība ar mācību mērķi

"Vērtēšana ir informācijas vākšanas process, lai spriestu un pieņemtu lēmumus par indivīdu. Izglītībā vērtēšanu izmanto, lai palīdzētu skolotājam spriest un lemt par viņa skolēniem un par to, cik lietderīgs ir paša skolotāja darbs. Vērtēšana attiecas uz indivīdu, un katrs pieņemtais lēmums šo indivīdu ietekmē." [15;1]

Vērtēšana ir svarīga mācību procesa sastāvdaļa, kura sevī ietver ne tikai pārbaudes darbu rezultātu salīdzināšanu un līmeņu noteikšanu. Labai vērtēšanas sistēmai jādarbojas daudzos mācību programmas aspektos: skolēnu sasniegumu, mācību kursa efektivitātes, skolotāja efektivitātes un mācību programmas efektivitātes noteikšanā.

Skolotājs vērtē skolēnus, lai noteiktu viņu vietu klasē, progresu vai sekmes. Taču, lai pieņemtie lēmumi un spriedumi par skolēniem būtu pamatoti, skolotājiem vispirms jānoskaidro, kāda informācija viņiem nepieciešama un kā to iegūt. Iespējami vairāki veidi: aptaujas, novērošanu, pārbaudes darbus un analīzi.

“Aptauja ir jautājumi skolēniem par viņu izjūtām, uzskatiem, interesēm, par to, kas viņiem patīk vai nepatīk. Skolēnu novērošana sniedz informāciju par to, cik labas ir skolēnu prasmes, kāda ir skolēnu uzvedība konkrētā situācijā, kā skolēni sadarbojas ar pārējiem grupas biedriem. Lai pierakstītu šādus novērojumus bieži tiek lietotas vērtējuma skalas un pārbaudes lapas.

Pārbaudes darbus lieto, lai noteiktu sasniegto, izziņas rezultātus un maksimālās iespējas.

Analīze palīdz skolotājam uzzināt, kas notiek mācību procesā. Tā var būt pārbaudes darba, projekta vai uzdevuma analīze, vai arī konkrētu psihomotoro prasmju izpildes analīze, lai uzzinātu, kur skolēniem ir problēmas. Analīzi veic tā, lai skolotājs varētu palīdzēt skolēniem, kā arī iegūtu informāciju pats par savu darbu.” [15;1]

Visiem minētajiem vērtēšanas veidiem ir gan priekšrocības, gan trūkumi, un skolotājam pašam jāizlemj, kurš no tiem ir piemērotāks nepieciešamās informācijas ieguvei.

“Lai veiktu vērtēšanu ieteicamas ir šādas pakāpes:

Sagatavošanās: noteikt, kāda informācija nepieciešama un nolemt, kā un kad to iegūt.

Informācijas vākšana: vākt nepieciešamo informāciju cik rūpīgi vien iespējams.

Spriedumu veidošana: spriedumus veido, pielīdzinot iegūto informāciju izvēlētajiem kritērijiem.

Lēmumu pieņemšana un pārskata sagatavošana: pierakstīt svarīgākos atklājumus un atbilstoši rīkoties.” [15;1]

Minētās pakāpes ietver gan vērtēšanas procesa formatīvo, gan summatīvo fāzi. Formatīvajā fāzē nosaka indivīda vajadzības, summatīvajā fāzē vērtē, kā kopējā situācija un sasniegumi attiecas uz indivīdu.

“Vērtēšana ir viena no sarežģītākajām mācīšanas funkcijām, tādēļ skolotāja darbā noteikti ir nepieciešams saprast tās procesu un jēdzienus. Procesu izpratne nozīmē, ka skolotājs nedrīkst uztvert pārbaudes darbus un vērtēšanu kā sinonīmus. Pārbaudes darbi un rezultātu noteikšana ir tikai procesa daļas. Pārbaudes darbi ir labākais veids kā mērīt sasniegumus un izziņas procesa rezultātus. Skolotāja veidotie pārbaudes darbi var sniegt informāciju par mācīšanas procesā sasniegto. Standartizēti pārbaudes darbi var vērtēt klases vai skolēna sniegumu. Tie var arī noteikt attieksmi un izmaiņas attieksmē. Pārbaudes darbiem ir noteikta vieta vērtēšanas procesā, un skolotājs var tos izmantot, lai iegūtu vajadzīgo informāciju spriedumu veidošanai un lēmumu pieņemšanai par skolēniem un savu darbu. Tomēr jāatceras, ka vērtēšanas procesā tiek izmantoti daudzi paņēmieni un pārbaudes darbi ir tikai viens no tiem.” [15;2]

Bieži vien nav vajadzības veikt vērtēšanu, bet vienkārši pārbaudīt padarīto.

Vērtēšanu iedala:

Diagnosticējošā vērtēšana – to vajadzētu lietot pirms mācību kursa uzsākšanas vai dažreiz mācību kursa laikā, ja skolotājs konstatējis, ka skolēniem ir grūtības ar mācību vielas apguvi. [15;2] Daži skolotāji pirms jaunas mācību vielas uzsākšanas pārbauda skolēnu zināšanas, lai noteiktu viņu zināšanu līmeni un konkrētas tēmas sapratni. Šī informācija palīdz skolotājam plānot mācāmo vielu, ņemot vērā skolēnu esošo zināšanu līmeni.

Diagnosticējošo vērtēšanu var lietot arī, lai iegūtu informāciju par skolēnu zināšanām un tēmas izpratni mācību kursa laikā. Skolotāji, kuri iegūtās informācijas rezultātā atklāj, ka skolēnu zināšanu līmenis ir pietiekams, var dot viņiem grūtākus uzdevumus. Skolēniem, kuriem ir zemāks zināšanu līmenis vai grūtības mācību vielas apguvē, var sniegt palīdzību radušos problēmu risināšanā.

Formatīvā (veidojošā) vērtēšana – parasti veic mācību kursa laikā, lai vērtētu skolēnu progresu un zināšanas. Iegūtos rezultātus skolotājs var izmantot, lai dotu vairāk uzdevumu jomās, kurās skolēniem veicas, vai arī norādītu skolēniem, kur nepieciešams darbu uzlabot. [15;2] Formatīvo vērtēšanu vajadzētu lietot visa mācību kursa laikā, lai vadītu skolēnu zināšanu apguvi un nodrošinātu pastāvīgu atgriezenisko saiti skolēnu uzvedības un zināšanu pilnveidošanai.

Summatīvā (apkopojošā) vērtēšana – ir vērtēšanas mācību noslēguma posms. Tā parasti novērtē kopējo situāciju vai sasniegumus un koncentrē uzmanību uz vispusīgām prasmēm un zināšanām. [15;3] Izplatītākais piemērs ir galīgās atzīmes noteikšana mācību kursa beigās. Šo atzīmi parasti nosaka, ņemot vērā vērtēšanas periodā veikto darbu, - atbilžu vērtējumu, iknedēļas pārbaudes darbu vērtējumu, vērtējumu nodaļas apguves pārbaudes darbā un laboratorijas darbos, projektu, referātu un mājas darbu vērtējumu.

Normatīvā vērtēšana – lieto, lai atšķirtu indivīdus un lai iedalītu tos dažādās zināšanu kategorijās. Tā salīdzina skolēnus pēc viņu spējām, valodas zināšanām un sasniegumiem mācībās. Normatīvās vērtēšanas rezultātus var lietot, lai grupētu skolēnus pēc spējām vai zināšanām. Bieži normatīvi vērtējamiem pārbaudes darbiem izmanto atsevišķas nodaļas no kopīgās mācību priekšmeta tēmas un uzdevumus veido tā, lai tie diferencētu skolēnus pēc viņu zināšanu līmeņiem. [15;3] Atsevišķas pārbaudes darba daļas skolēni ar labām sekmēm izpildīs pareizi, bet skolēni ar vājām sekmēm – nepareizi. Normatīvi vērtējamus pārbaudes darbus var lietot skolas mācību programmas efektivitātes noteikšanai, salīdzinot skolas pārbaudes darba rezultātus ar skolēnu eksāmena rezultātiem valstī. Tomēr normatīvi vērtējamie pārbaudes darbi skolēnu zināšanu progresu noteikšanai nav tik labi kā kritēriāli vērtējamie pārbaudes darbi.

Kritēriālā vērtēšana – rāda, kāds ir konkrētā skolēna progress mācību kursa mērķu sasniegšanā. To lieto, lai vērtētu specifiskās jomās apgūtās zināšanas un prasmes. Pārbaudes darbu uzdevumus veido kādai nelielai mācību vielas daļai un vērtē pēc iepriekšnoteiktiem kritērijiem un standartiem. Skolēnu sasniegumus nosaka pēc viņu zināšanu atbilstības noteiktiem kritērijiem. [15;4] Piemēram, skolotājs var noteikt, ka skolēni, kuri praktiskajā darbā no 20 iespējamajiem punktiem ieguvuši vismaz 12, saņem vērtējumu ieskaitīts, bet tie skolēni, kuri iegūst mazāk par 12 punktiem, saņem vērtējumu neieskaitīts.

Kritēriālā vērtēšanā uzmanība tiek koncentrēta uz konkrētu mācību rezultātu sasniegšanu, kuri atbilst mācību kursa mērķiem un uzdevumiem.

Individualizētā vērtēšana – skolotāji veido spriedumus par skolēnu, izmantojot gan pašu uzkrāto, gan no citiem avotiem iegūto informāciju. Par skolēna progresu noteiktā laika periodā var uzzināt, veicot viņa zināšanu pārbaudi pirms un pēc mācību kursa. Iegūto rezultātu salīdzināšana parādīs, cik daudz skolēns ir vai nav iemācījies mācību kursa laikā. Cits, plaši lietots spriedumu veids ir salīdzināt, cik labi

skolēns veic konkrētas praktiskās darbības pirms un pēc teorētiskā un praktiskā mācību kursa. [15;4]

“Vērtēšana sastāv no pārbaudes darbiem un vērtēšanas standartiem. Tie ir kritēriji, pēc kuriem vērtē darbu mācību procesa laikā un tā rezultātus. Vērtēšanas standarti var būt normatīvi, kritēriāli un individualizēti. Precīzi vērtējumi un rūpīgi apkopotī dati tiek izmantoti spriedumu un secinājumu veidošanai, un tie ir drošs pamats turpmākās darbības plānošanai. Tam jānotiek formatīvā un summatīvā veidā.” [15;5]

Skolēnu darba rezultātu vērtēšana – pārbaudes darbu atzīmēm ir liela loma skolēnu turpmākajā dzīvē. Tās ietekmē viņa nākotnes iespējas, var ietekmēt skolēnu pašnovērtējumu, viņu interesi par izglītību un zinātni. Nosakot vērtējumu, skolotāji uzņemas lielu atbildību. Tādēļ viņiem jānodrošina vistaisnīgākais vērtējums, jo tas kļūst par pastāvīgu skolēna sekmju rādītāju.

Vērtējot skolēnu sekmes, skolotāji parasti izmanto tikai vienu no vērtēšanas aspektiem, tādējādi, atstājot novārtā pārējo informāciju, kura mācību procesa laikā palīdz noteikt skolēna vietu pārējo vidū. Piemēram, uzsākot jaunu mācību vielu, var lietot standartizētu vai iepriekšējo zināšanu pārbaudes darbu. Mācību kursa laikā var pārbaudīt skolēna izaugsmi konkrētā periodā. Ja pārbaudes darbus lasīšanas, rakstīšanas un matemātikas prasmju novērtēšanai veic mācību kursa sākumā, tad, izmantojot iegūtos rezultātus, ir iespējams noteikt, cik sekmīgi katrs skolēns varēs šo kursu pabeigt.

Ņemu vērā to, ka: “Arī cita veida pārbaudes darbi sniedz informāciju, kas nepieciešama skolēnu un skolotāja darba uzlabošanai. Pārbaudes darbi, kuri vērtē psihomotorās prasmes, palīdz skolēniem uzlabot praktiskās iemaņas laboratorijas darbos. Savlaicīgi noskaidrojot skolēnu neveiksmju cēloņus, ir iespējams izvairīties no grūtībām turpmākajā mācību procesā.

Standartizētos pārbaudes darbus var izmantot diagnosticējošiem nolūkiem. Tie palīdz skolotājiem noteikt skolēnu spējas un paredzēt skolēnu sekmes kursa laikā. Pareizi izmantoti, tie sniedz skolotājiem derīgu informāciju par konkrētu skolēnu vai klasi kopumā.” [15;6]

Atzīmju noteikšana ir ļoti atbildīgs uzdevums. Izglītības dokumentā ierakstītais vērtējums var ietekmēt skolēnu turpmāko dzīvi. Atzīme norāda skolēna sekmības pakāpi. To lieto arī skolēnu salīdzināšanai. Atzīme nosaka iespēju beigt

skolu, iegūt paaugstinājumu, iekļūt citā mācību iestādē un to nosaka tikai viens cilvēks – mācību priekšmeta skolotājs.

“Labai vērtēšanas sistēmai jāpārbauda dažādus mācību procesa galarezultātus. Tai jāvērtē faktus, koncepciju, likumu un teorijas zināšanas un izpratne, kā arī prasme iegūt vajadzīgo informāciju, praktiskā darba iemaņas, motivācija, interese un attieksme. Visus šos rezultātus var vērtēt, izmantojot dažādus līdzekļus un paņēmienus: rakstiskus pārbaudes darbus, praktiskos laboratorijas darbus, laboratorijas darbu pārskatus, speciālus pārskatus, mutisku uzstāšanos un projekta darba pārskatus.” [15;6]

No skolotāja attieksmes un mācību kursa mērķiem ir atkarīgs, cik svarīgs būs katra sasnieguma vērtējums galīgās atzīmes vai līmeņa noteikšanā. Ja skolotājs par nozīmīgāku uzskata praktisko darbību, tad laboratorijas darba vērtējums viņam būs svarīgāks par teorētisko zināšanu vērtējumu. Ja skolotājs lielāku nozīmi piešķir mācību saturam, tad, viņaprāt, svarīgāki būs teorijas pārbaudes rezultāti.

“Lai daudzpusīgi un maksimāli objektīvi novērtētu katra skolēna izglītības līmeni, vērtējumā jāiekļauj gan apgūto zināšanu apjoms, gan iegūtās prasmes, gan skolēna attieksme pret izglītošanos, gan arī katra skolēna individuālā attīstības dinamika. Pārbaudīt un novērtēt visus izglītības kvalitātes komponentus var tikai skolotājs, kas ikdienā darbojas klasē, kā arī paši skolēni savstarpējā novērtējumā un pašnovērtējumā, akcentējot ne tikai galarezultātu, bet procesa attīstošo lomu.” [15;7]

Vērtēšana ir daudzveidīga:

- Skolotāja vērtējums,
- Pašvērtējums,
- Savstarpējais vērtējums,
- Vērtējums pārbaudes darbos.

Vērtēšanā jāizmanto dažādi instrumenti:

- Ballu skala,
- Beztāzīmju vērtēšana – iesk, neiesk.
- Ieskaišu sistēma u.c.

“Svarīgi ir vērtēšanas kritēriji un kārtība. Kritērijs ir mērinstrumentu skala, pēc kuras izdara mērījumus (galvenās zināšanas, prasmes, attieksmes).

Vērtēšanas kārtība:

- Ko vērtēsim (galvenie kritēriji),

- Kad vērtēsim,
- Kādā veidā vērtēsim (pašnovērtējums, skolotāja vērtējums, savstarpējais vērtējums),
- Ar kādām metodēm vērtēsim.” [15;8]

Pēc B.Blūma taksonomijas mācību uzdevumiem (1956) domāšanas procesi ir sagrupēti sešās pamatkategorijās:

- Zināšanas – atcerēties vai atpazīt konkrētu informāciju.
- Izpratne - parādīt, ka mācītā informācija ir saprasta.
- Izmantošana – izmantot iepriekš mācītas zināšanas, likumu vai metodi jaunā situācijā, problēmu risināšana.
- Analīze – sadalīt informāciju daļās, lai pierādītu izpratni un sakarības.
- Sintēze – savienot priekšstatus vai informāciju, veidot jaunus, oriģinālus spriedumus vai secinājumus; veidot uz nelielu informācijas apjomu balstītus paredzējumus; atrisināt problēmu, izmantojot vairākus informācijas avotus.
- Izvērtēšana – vērtēt materiālu vai priekšstatu vērtību pēc noteiktiem kritērijiem. [15;9]

Vērtēšanu var definēt kā izglītības sistēmas kvalitatīvu un kvantitatīvu pazīmi. Izglītības sistēmas būtība pamatā tiek saistīta ar tās darbības mērķi, uzdevumiem, saturu, formām utt. Savukārt mērķis nosaka vērtēšanas funkcijas un kritērijus. Šīs sakarības starp konkrētas filosofiski pedagoģiskas pieejas noteiktiem mācību mērķiem un no tiem izrietošajām vērtēšanas funkcijām ir atspoguļotas 1.tabulā. [11;24 -26]

1.tabula

Vērtēšanas funkciju saistība ar filosofiski pedagoģiskās pieejas noteiktu mācību mērķi

Filosofiski pedagoģiskā pieeja	Mācību mērķis	Vērtēšanas funkcijas
Biheivioristiskā pieeja	Izmaiņas skolēnu zināšanās, prasmēs, attieksmē saskaņā ar iepriekš ielānotu mērķi, kuras sasniedz, izmantojot visefektīvākos skolotāja rīcībā esošos paņēmienus.	Vērtēšana kā kvalitātes un kvantitātes kontrole: norādīt, cik tālu vēl līdz mērķim (normai), stimulēt pozitīvu uzvedību, bremsēt negatīvu uzvedību. Vērtē skolēnu pēc tā radītajiem produktiem.
Humānistiskā pieeja	Individuāli jēgpilnas pieredzes apgūšana, personības pašaktualizācija.	Vērtēšana kā savas mācīšanās apzināšanās līdzeklis: pašvērtējuma veicināšana, attīstības īpatnību un spēju individuālo atšķirību noteikšana.

		Vērtē skolēnu pēc tā darbības procesa.
Sistēmiski konstruktīvā pieeja	Spēja adekvāti mijiedarboties ar savu vidi, izmantojot saskarsmi ar citiem, sevis apzināšanos un to rezultātā iegūtās zināšanas savas darbības paškorekcijas un paškonstrukcijas nolūkos.	Vērtēšana kā paškonstruēšanas instruments: informācijas vākšana par rezultātiem, to salīdzināšana ar pagātnes rezultātiem un atvērta diskusija par šo rezultātu jēgu, informācijas vākšanas veidiem un to saistību ar nākošo uzvedību. Svarīgas ir vērtēšanas laikā ievāktās zināšanas un to loma nākotnes konstruēšanā.
Postmodernistiskā pieeja	Indivīda attīstība, lai veicinātu spēju atrast labākos risinājumus savā dzīvē sastaptajām problēmām un izaicinājumiem un izmantot visas radušās izdevības.	Vērtēšana kā savu iespēju apzināšanās: vērtēšana sniedz informāciju, kuru var pielietot un ar kuru var eksperimentēt, lai radītu darbības izmaiņas. Jauna prakse atkal rada pamatu vērtēšanai un veidojas nepārtrauktas uzlabošanās spirāle. Uzlabošanās var pastāvīgi atkārtoties vai būt strukturāla.

1.3. Skolēnu vajadzības iesaistīties savu mācību sasniegumu vērtēšanā un pašvērtēšanā

Visiem bērniem ir vienas un tās pašas pamatvajadzības, un skolas, tāpat arī jebkuras citas sociālās institūcijas, pienākums ir palīdzēt bērniem apmierināt šīs vajadzības tādā veidā, kas ne vien sniedz apmierinājumu, bet arī nodrošina personīgi un sociāli nozīmīgus uzvedības modeļus.

Ņemu vērā to, ko saka dr.paed. E.Krastiņa, ka: "Mācību procesa mērķis pastarpināti ir vērsts uz to, lai veicinātu cilvēka vajadzību apzināšanos, vajadzību hierarhijas izveidošanos, vajadzību attīstību un spēju izvēlēties personīgi un sabiedriski pieņemamākos savu vajadzību apmierināšanas veidus, ceļus, līdzekļus, kā arī tādas personības veidošanos, kas sadarībā ar citiem sabiedrības locekļiem būtu spējīga patstāvīgi apmierināt savas vajadzības, elastīgi izmantojot visas dzīves piedāvātās iespējas. Mācību procesam nav jācenšas apspiest pamatvajadzības uz augstāko vajadzību rēķina. Pozitīvu rezultātu acīmredzot var gaidīt tad, ja bērns iemācīsies patstāvīgi sabalansēt savu vajadzību dažādus līmeņus un mācību process nevis ignorēs, bet prasmīgi izmantos vajadzību izraisītās aktivitātes dzinēj spēku izglītības mērķa sasniegšanai, kas galu galā arī kalpo pašam cilvēkam un viņa

vajadzībām. Tādējādi vērtēšana kā izglītības sistēmas kvalitatīva un kvantitatīva pazīme būs nesaraujami saistīta ar skolēna vajadzībām.” [11, 28 – 29]

Vispazīstamākā ir ASV psihologa A.Maslova 1943.gadā izstrādātā cilvēku vajadzību hierarhijas teorija. “Gan vīriešiem, gan sievietēm, gan bērniem, saskaņā ar šo teoriju, ir vienas un tās pašas fundamentālās vajadzības, neapmierinot tās, cilvēks nespēj pilnvērtīgi dzīvot. Pie cilvēka bāziskajām vajadzībām pieder fizioloģiskās (ēst, dzert, apģērbties, fiziskās attīstības, relaksācijas, jumta virs galvas) vajadzības un drošības (dzīvības, veselības, fizioloģisko vajadzību apmierināšana) vajadzības. Šo vajadzību apmierināšana nodrošina cilvēka kā bioloģiskas būtnes eksistenci. Hierarhijā augstākas ir cilvēka sociālās vajadzības – vajadzības pēc draudzības, mīlestības un stāvokļa sabiedrībā, vēl augstākas – vērtējuma vajadzības – vajadzības pēc pašcieņas, goda, atzinības, prestiža, vēl augstākas – izziņas vajadzības – vajadzības pēc informācijas par sevi, dabu, cilvēkiem – citiem un sabiedrību, vēl augstākas – estētiskās vajadzības – vajadzības pēc skaistuma un sakārtotības dabā un sabiedrībā. Pašas augstākās ir pašrealizācijas vajadzības. Saskarsme ir tiešs vai netiešs kontaktēšanās process, kura mērķis ir ietekmēt partnera uzvedību, emocijas, attieksmes, aktivitāti un darbību. Saskarsmes process apmierina lielāko daļu mūsu vajadzību.” [9;174-175]

Pastāv divi pašvērtējuma vajadzību veidi. Pirmais ir pašvērtējums, ko nosaka mūsu kompetence vai paveikts uzdevums. Otrais veids ir uzmanība un atzinība, kas nāk no citiem. Tas ir līdzīgs piederības līmenim, vienīgi vēlme pēc apbrīna ir saistīta ar vajadzību pēc varas. [11;33]

Lai precīzāk atklātu jaunākā skolas vecuma bērnu mācību sasniegumu vērtēšanas un izvērtēšanas īpatnības, ir nepieciešams ielūkoties šo skolēnu psiholoģiskajās īpatnībās no attīstības psiholoģijas viedokļa un saistīt tās ar šajā vecumā apmierināmajām bērnu vajadzībām. Gan vērtēšanas, gan izvērtēšanas darbībai pirmām kārtām vajadzētu iekļauties jaunākā skolas vecuma bērnu vajadzību apmierināšanas iespēju kontekstā un vismaz netraucēt, ja ne veicināt šo vajadzību apmierināšanu.

Desmit gadu vecumā bērna smadzenes jau ir attīstījušās 95% apjomā no pieaugušā cilvēka smadzenēm. Turpinās nervu sistēmas pilnveidošanās.

Deviņi un desmit gadi ir vecums, kad meitenes savā fiziskajā attīstībā apsteidz zēnus. Šajā vecumā bērni sāk saistīt savas pašizjūtas, pārdzīvojumus ar zināšanām par organismu uzbūvi.

“Pārejot no pirmās uz otro klasi, motoriskā attīstība izlīdzinās, kustības kļūst koordinētākas. Skolēni otrā klasē labāk kontrolē savu ķermeni un var nosēdēt bez kustībām ilgāku laiku. Tomēr viņu dzīvei vajadzētu būt aktīvai. Centrālās nervu sistēmas nobriešana veicina smalkās motorikas attīstību, kas izpaužas labākās rakstīšanas prasmēs otrā klasē. Zēniem parasti labāk veicas ar rupjo motoriku, meitenēm- ar smalko motoriku. Sākot no deviņiem, desmit gadiem, bērns spēj arvien precīzāk kontrolēt savu ķermeni, var nosēdēt un koncentrēt uzmanību ilgāku laika periodu. No astoņiem līdz desmit gadiem rokas tiek lietotas neatkarīgi viena no otras ar lielāku vieglumu un precizitāti. Motoriskā attīstība kļūst koordinētāka.” [11;35-36]

Jaunākā skolas vecuma bērnu fiziskā attīstība nosaka viņu vajadzību pēc kustību aktivitātes, kā arī pēc aktivitātēs patērētās enerģijas atjaunošanas. Skolēniem ir jādod iespēja iesaistīties aktīvā, nevis pasīvā darbībā. Viņi vairāk nogurst, ilgstoši sēžot, nekā aktīvi darbojoties. “Tomēr bērnu enerģija nav neizsmeļama, un daudzi pedagogi uzskata, ka sākumskolā bērniem ir vajadzīgi īsi starpbrīži, lai atjaunotu enerģiju un mācību motivāciju. Aktivitātes un atpūtas līdzsvars ir svarīgs arī tāpēc, ka deviņus gadus veci bērni bieži mēdz darboties līdz pilnīgam fizisko spēku izsīkumam.” [11;36]

Veicot skolēnu pašvērtējuma analīzi, ir svarīgi zināt, ka bērna uztvere, uzmanība, atmiņa pirmā klasē vēl ir samērā netīsi un vāji kontrolējami procesi. Otrā klasē atmiņa strauji pilnveidojas, īpaši uzlabojas ilgtermiņa atmiņa, ko veicina atmiņas kontroles stratēģiju apgūšana un arvien lielāka zināšanu apjoma uzkrāšanās. Otrā klasē sāk veidoties arī efektīvāka metaatmiņa, t.i., skolēni spēj domāt par to, kā viņi iegaumē. Pirmās un otrās klases skolēniem raksturīga ļoti spilgta, dzīva iztēle ar tieksmi uz fantāziju.

Trešā un ceturrtā klasē bērnu atmiņas spējas turpina strauji uzlaboties, visi atmiņas veidi, izņemot emocionālo atmiņu, attīstās ļoti strauji. Deviņos, desmit gados bērnam ir visaugstākā tēlainās atmiņas produktivitāte. Norit pakāpeniska pāreja no mehāniskās uz tīšo iegaumēšanu.

Piekrītu dr.paed.E.Krastiņai, kas saka, ka: “Ja pirmās un otrās klases skolēni vispirms atzīmē uzskatāmākās ārējās pazīmes, kas raksturo objekta darbību (ko tas dara?) vai tā mērķi (kam tas vajadzīgs?), tad trešā un ceturrtā klasē skolēni jau vairāk balstās uz zināšanām, priekšstatiem, kas ir izveidojušies mācību rezultātā. Pirmā klasē un daļēji arī otrā klasē dominē uzskatāmi aktīvā un uzskatāmi tēlainā domāšana, bet trešā un ceturrtā klasē skolēni jau lielākā mērā balstās uz vārdiski loģisko un radošo

domāšanu, turklāt viņi vienādi sekmīgi risina uzdevumus visos trīs aspektos: praktiskajā, radošajā un vārdiski loģiskajā. Turpinās jēdzienu apguve. Ap deviņiem, desmit gadiem bērns apkārtējā pasaulē uztver un novēro dažādas attiecības starp lietām un parādībām: telpas, laika, cēloniskās u.c. attiecības. Turklāt šajā vecumā bērnam ir vieglāk noteikt parādību saikni no cēloņa uz sekām, nevis no sekām uz cēloni.

Turpinās atmiņas kontroles stratēģiju apgūšana, pilnveidojas bērnu mnemotehniskie paņēmieni, bērni apgūst apzinātas, loģiskas iegaumēšanas un materiāla reproducēšanas paņēmienus.” [11;37]

Trešā un ceturtā klase ir pārejas sākums no bērnu iztēles, kas pamatā ir saistīta ar rotaļu aktivitātēm, pasaku un citiem fantāzijas tēliem, uz pusaudžiem raksturīgām romantiskām fantāzijām.

“Deviņos gados vērojams valodas spēju kritums. Neprasme izteikt savas domas, nabadzīgs vārdu krājums, neprasme izmantot sinonīmus un antonīmus var ievērojami bremsēt skolēnu intelektuālās un radošās attīstības procesu.” [11, 37]

Saskaņā ar šveiciešu psihologu Žanu Piažē (1896 – 1980), šajā vecumā bērnu intelektuālo attīstību var raksturot kā konkrēto operāciju periodu. Tā ir domāšana, kas sastāv no operācijām, kuras ļauj bērnam prātā veikt to, ko viņš pirms tam veica fiziski ar konkrētiem objektiem. Lai spriestu par problēmām, kuras skar konkrētus, reālus objektus, bērniem šajā periodā ir nepieciešams tieši pieejams uztveres (uzskates materiālu) atbalsts. Kopējo spēļu un rotaļu rezultātā otrā klasē mazinās egocentrisms, kas tomēr vēl pilnīgi neizzūd. Otrās klases skolēniem jau ir raksturīga decentrācija (spēja vienlaicīgi ņemt vērā vairākas objekta stāvokļa izmaiņas), viņi var prātā izsekot saiknēm starp atsevišķiem momentiem priekšmeta pārejai jaunā stāvoklī. Attīstās klasifikācijas spējas, un pirmās klases beigās, otrā klasē sāk veidoties arī domāšanas atgriezeniskums. [11;38]

Tagad bērns sāk aizrauties un nodarboties ar kādu vienu iemīļoto nodarbību, kas paver ceļu agrīnām bērna spēju izpausmēm. Bērniem patīk veidot, meistarot kādus priekšmetus, lietas, demonstrēt citiem savas jaunās prasmes un iemaņas, tajā pašā laikā mācoties no pieaugušajiem. Viņi cenšas nodarboties ar rokdarbiem, veidošanu, zīmēšanu u.c.

“Sākumskolas vecuma bērnu kognitīvas vajadzības vai vajadzības pēc pasaules izzināšanas visprecīzāk var pamatot ar Ž. Piažē uzskatiem. Viņš uzsver, ka bērni var mācīties vislabāk, ja viņi ir aktīvi un paši meklē atbildes uz jautājumiem.

Skolēni mācību priekšmetus var apgūt sekmīgāk, ja, balstoties uz skolēnu vajadzībām, skolotājs stundā ļauj pašiem veikt atklājumus, iesaistīties refleksijā par šiem atklājumiem, diskutēt par tiem, nevis akli atdarināt skolotāju vai darboties tīri mehāniski. Ž. Piažē aicina pārvērst klasi par izpētes un atklājumu vietu.” [11;39]

Vajadzību pēc kompetences un sasniegumiem var pamatot ar dāņu izcelsmes psihoanalītiķa Ērika Ēriksona (1902 – 1994) personības attīstības teoriju. Ē. Ēriksons uzskatīja, ka skolotājiem ir ļoti svarīgi uzturēt skolēnos kompetences un zinātkāres motivāciju. Skolēniem ir jāliek pārvarēt grūtības, bet nav jānomāc ar neatrisināmām problēmām, skolēni ir jānudina strādāt, bet nav jābūt pārāk kritiskiem. Jābūt iecietīgiem pret netīšām pieļautām kļūdām un jāpārliecinās, ka katram skolēnam tiek dotas iespējas gūt panākumus. Sasniegumi paaugstina bērna pašvērtējumu, tomēr pašu sasniegumu vērtību un sociālo nozīmi determinē kultūra. [9;83-84]

Sākumskolas vecuma bērnam ir īpaši svarīga vajadzība pēc brīvas, radošas pasaules izpētes. Dodot bērnam brīvību un patstāvību, pieaug arī viņa pašvērtējums, pašcieņa un pārliecinātība par sevi. Bērnam ir nepieciešams, lai skolotājs nodrošinātu darba telpu, kur darba laikā nebūtu jāuztraucas par nekārtību vai radoša darba procesā sabojātiem materiāliem. Ļoti svarīgs ir jautājums par brīvības līdzsvarošanu ar apzinātu nepieciešamību, kas pirmo reizi īpaši aktuāls kļūst tieši skolā.

Sākumskolas perioda beigās sākotnēji vienkāršotie uzskati ir kļuvuši sarežģītāki, patstāvīgāki. Bērns identificē sevi ar noteiktu dzimumu, piederību noteiktai grupai (ģimenei), izprot dažādas sociālās lomas, bērniem ir paškontroles iemaņas, viņi spēj distancēties no sava „es”, spēj būt empātiski un izprast citu domas un jūtas. Pirmklasnieki un ievērojama daļa otrās klases skolēni nav spējīgi sevi regulēt gan ārēji - ar savu atklāto uzvedību, gan iekšēji – ar saviem psihiskajiem procesiem un jūtām. Vajadzība pēc pašizpratnes un identitātes vajadzība bērnam attīstās pakāpeniski. Skolā apmierināmās sākumskolas vecuma bērnu vajadzības un to raksturojums tiek aplūkots 2.tabulā. [11;43-44]

2. tabula

Skolā apmierināmās sākumskolas vecuma bērnu vajadzības un to raksturojums

Vajadzību līmenis	Vecumposmam atbilstošās dotā līmeņa vajadzības	Vajadzības raksturojums
Eksistences	Vajadzība pēc kustību aktivitātes	Vajadzība pēc regulāras kustību aktivitātes un līdzsvara starp garīgo un fizisko aktivitāti.
	Vajadzība pēc enerģijas atjaunošanas	Vajadzība pēc līdzsvara starp aktivitāti un atpūtu.
	Drošības vajadzība	Vajadzība pēc pasaules stabilitātes un konsekvences, kas izpaužas pārliecībā, ka

		zināmas svarīgas lietas rīt paliks tieši tādas pašas kā šodien.
Sociālās	Vajadzība pēc piederības sociālajai grupai, šīs grupas cieņas un atzinības	Vajadzība justies piederīgam savai klasei, skolas draugu pulkam, būt populāram klasē un iegūt savu klasesbiedru un draugu atzinību.
	Vajadzība pēc emocionāliem kontaktiem	Vajadzība saņemt beznosacījuma mīlestību un atzīšanu no skolotāja puses, iesaistīties pilnvērtīgā saskarsmē ar klasesbiedriem, baudīt savu klasesbiedru pieķeršanos, iespēju dalīties savos pārdzīvojumos ar saviem draugiem.
Izaugsmes	Vajadzība pēc pasaules izzināšanas	Vajadzība izpētīt apkārtējo pasauli, iegūt zināšanas par to un izprast pasaules uzbūves likumsakarības – izveidot savu pasaules modeli.
	Vajadzība pēc pašizpratnes, identitātes	Vajadzība konstruēt adekvātu „es” koncepciju, izprast sevi un saprast, kas esi.
	Vajadzība pēc pozitīva pašvērtējuma	Vajadzība justies pārliecinātam par sevi, domāt par sevi pozitīvi, pieņemt sevi tādu, kāds esi.
	Vajadzība pēc kompetences un sasniegumiem	Vajadzība gūt panākumus dažādās jomās, būt kompetentam sev tuvā vai interesējošā jomā.
	Vajadzība pēc brīvas, radošas pasaules izpētes	Vajadzība pēc brīvas, radošas, spontānas aktivitātes, ko neierobežo stereotipi, iepriekš noteikti paraugi un normas.

Manis dotajā 3.tabulā tiek aplūkotas sākumskolas skolēnu vajadzību apmierināšanas tipiskākās problēmas, to raksturīgākās izpausmes un saistība ar vērtēšanu. [11;47-50]

3.tabula

Sākumskolas skolēnu vajadzību apmierināšanas tipiskākās problēmas, to raksturīgākās izpausmes un saistība ar vērtēšanu.

Vajadzības	To apmierināšanas tipiskākās problēmas	Kā to var novērot?	Problēmas saistībā ar vērtēšanu
Vajadzība pēc kustību aktivitātes	Ātra noguruma iestāšanās, nemiers, stress, ja skolēnam pārsvarā jāveic tikai garīgais darbs.	Skolēna izziņas procesu efektivitātes samazināšanās uz stundas (dienas, nedēļas) beigām.	Ja skolotājs neņem vērā šādu skolēna stāvokli pārbaudes darba veikšanas laikā, palielinās darba neadekvāta vērtējuma varbūtība.
Vajadzība pēc enerģijas atjaunošanas	Nogurums, psihisko, fizisko, garīgo spēku izsīkums, savu ķermeņa un prāta izturīguma robežu neapzināšanās.	Pārspīlēta fiziska aktivitāte vai hipoaktivitāte visos bērna darbības un uzvedības līmeņos.	Ja skolotājs neņem vērā šādu skolēna stāvokli pārbaudes darba veikšanas laikā, palielinās darba neadekvāta vērtējuma varbūtība. Pasliktinās skolēna sniegums pat labi apgūtās jomās.
Drošības vajadzība	Skolēns klasē un skolā nejūtas drošībā, straujās un haotiskās darbības nosacījumu izmaiņas rada adaptācijas problēmas.	Skolēnu stress, neirozes, bailes, trauksmainība, dažos gadījumos tas izpaužas nemotivētā agresijā vai pašizolācijā.	Ja vērtēšanas sistēma, kritēriji, formas pastāvīgi mainās, bērns vairs nespēj elastīgi reaģēt uz mācību vides prasībām un pat sekmīgi skolēni vairs nejūtas klasē kā drošā vidē.
Vajadzība pēc piederības sociālajai grupai,	Neapmierinošais sociālais statuss grupā, kas apdraud skolēna	Sociāli „kritisko” bērnu uzvedība: „atstumtie”, „klauni”,	Sociāli neaktīvam bērnam ir grūtāk pievērst skolotāja uzmanību, kas var ietekmēt

šīs grupas cieņas un atzinības	pašcieņas jūtas.	agresīvie. Novērojot lielāka uzmanība jāpievērš bērniem, kuriem raksturīgas jebkādas atšķirības: etniskas, sociāli ekonomiskās, fiziskās utt.	viņa darbības vērtējumu. „Klaunu” un agresīvu bērnu darbu vērtējumā var nostrādāt negatīva subjektīvā ievirze. Atšķirīgu bērnu vērtējums ir īpaši grūta psiholoģiska problēma gan skolotājam, gan klasei.
Vajadzība pēc emocionāliem kontaktiem	Skolēns klasē neatrod viņam nepieciešamo emocionālās saskarsmes līmeni.	Noslēgtība, kautrīgums, nedrošība vai agresivitāte, naidīgums, konkurence.	Kautrīga bērna atbildes nebūs tik pārliecinošas kā droša, pašpārliecināta skolēna uzstāšanās, turklāt problēmas emocionālajā saskarsmē gan ar skolotāju, gan klasesbiedriem var pasliktināt skolēna reālo sekmju līmeni.
Vajadzība pēc pasaules izzināšanas	Nav nodrošināti objekti, nav apgūtas prasmes un iemaņas, lai iegūtu zināšanas par pasauli. Pasaules izzināšana notiek reproduktīvā, nevis izpētes un atklāšanas līmenī.	Stundā skolēns izvairās no jautājumu uzdošanas, neizrāda iniciatīvu, nespēj izmantot radošas pieejas, izrāda „nedisciplinētību”, mēģinot bez skolotāja atļaujas veikt bīstamus „eksperimentus” ar dažādiem objektiem.	Ja skolēns ir „apguvis” skolotāja piedāvāto pasīvo pozīciju pasaules izzināšanā, tad aktivitātēs, kurās ir nepieciešama aktīvas, radošas, patstāvīgas izziņas pieeja, bērns visdrīzāk saņems zemu vērtējumu. Skolotājam problēmas radīs arī nepieciešamība novērtēt nevis gatavu darba rezultātu, bet gan paša skolēna dalību atklāšanas un izpētes procesā. Iespējams, ka daži skolotāji bīstamo „eksperimentu” autoru darba rezultātu vērtējumu pazeminās tieši viņu disciplīnas dēļ.
Vajadzība pēc pašizpratnes, identitātes	Nav nodrošināta iespēja realizēt savas īpašības, attīstīt savu Es – koncepciju, gūt adekvātu sociālo vērtējumu un salīdzināt sevi ar citiem.	Paaugstināts egocentrisms, sevis pārvērtēšana vai nenovērtēšana, savu spēju un personības īpašību nepareiza vai nepilnīga izpratne.	Skolotāja pavirša attieksme pret vērtēšanu, izpaužoties nekonekvencē, neattaisnojamā manipulēšanā ar vērtējumu, atgriezeniskas saiknes nesniegšanā, kļūdu neizskaidrošanā, nespējā identificēt skolēna spējas utt. var radīt skolēnā nepareizu izpratni par sevi, citiem, savām spējām un izkropļot viņa Es – koncepciju.
Vajadzība pēc pozitīva pašvērtējuma	Skolēns orientējas tikai uz negatīvo atgriezenisko saikni attiecībā uz sevi, vispārinot vērtējumu, kas tiek izteikts par darba rezultātu vai uzvedību, uz visu personību.	Reālai situācijai neatbilstošs izteikti paaugstināts vai pazemināts pašvērtējums.	Vecumposma īpatnības ar īpašu orientāciju uz skolotāja teikto padara skolēnu par upuri neuzmanīgiem izteikumiem, un negatīvs vērtējums dažreiz tiek uztverts personiskāk un sāpīgāk nekā vecākās klasēs.
Vajadzība pēc kompetences un sasniegumiem	Skolēna darba vērtējums nenodrošina viņa pašcieņu un adekvātu savu spēju izpratni.	Morāli apšaubāmu paņēmieni izmantošana, lai sasniegtu panākumus.	Jebkāda vai arī pozitīva vērtējuma trūkums vājina motivāciju, liek meklēt citus panākumu gūšanas ceļus, kas ne vienmēr kalpo veselīgas personības attīstībai.

Vajadzība pēc brīvas, radošas pasaules izpētes	Apspiesta skolēna dabiska iniciatīva, kreativitāte.	Stereotipiski problēmu risināšanas modeļi, patstāvības un iniciatīvas trūkums.	Negatīvi vērtējot pat vismazāko atkāpi no skolotāja ieteiktajām robežām, bērnam tiek iemācīts, ka augstāk vienmēr tiks vērtēta pakļaušanās, nevis uzdrīkstēšanās.
--	---	--	---

1.4. Vērtēšanas problēmas, to raksturīgās izpausmes

Vērtējot skolēna darbus, bieži nākas saskarties ar vērtēšanas problēmām - kas vērtē skolēna darbu? Vai tas ir viens skolotājs vai vairāki; vai tie ir vienaudži vai pats skolēns? Vai tie ir bērnu vecāki, visa skola, sabiedrība?

Zināmas problēmas, vērtējot skolēna darbu, rodas arī vērtētājam. Tas ir laika trūkums, pārslogotība, vērtēšanas iemaņas, motivācijas trūkums, stereotipi, aizspriedumi, garīgās veselības problēmas, subjektivitāte, autoritārisms, liberālisms utt. Atsevišķa problēma, visas kopā, vai kādu noteiktu problēmu kombinācijas.

Svarīgi ir zināt ko vērtē. Vai tas ir skolēns, skolotājs, vecāki, skola? Vai tas ir mācību process, mācību darba rezultāti, zināšanas, spējas vai tā ir skolēna personība un tās attīstība.

Svarīgi zināt, kādam nolūkam tiek vērtēts skolēna darbs. Vai tas notiek ieraduma pēc, atgriezeniskas saites sniegšanai, skolotāja darbības uzlabošanai, skolēna darbības uzlabošanai, vecāku informēšanai vai darbības uzlabošanai, atskaitei administrācijai?

Noteikti jāzin, kas ir vērtēšanas priekšmets. Vai tā ir akadēmiskā sfēra (kādus priekšmetus vērtē, kādus nē), sociālā sfēra (kādas prasmes, iemaņas), disciplīna stundā; zināšanas, prasmes, attieksmes? Kādā formā tiks ievākti dati? No kā atkarīga šī forma?

Viens no galvenajiem priekšnoteikumiem ir vērtēšanas kritēriju atlase. Vai tie atbildīs skolēnu vecumposma un individuālajām īpatnībām, vai tos izpratīs skolotājs, skolēni, vecāki?

Latvijas izglītības sistēmā pašlaik noritošie procesi rāda, ka visu iesaistīto pušu (skolēnu, skolotāju, direktoru, vecāku, valsts līmeņa izglītības administrācijas utt.) vienošanos panākt ir ļoti grūti. Viens no iemesliem ir tas, ka visām procesā ieinteresētajām pusēm ir savi apzināti vai neapzināti, paziņoti vai noklusēti mērķi, vajadzības, motīvi, vērtības utt., kuras tās cenšas realizēt, dažreiz neņemot vērā pārējo pušu intereses.

2. Mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskie paņēmieni

Jēdzienu „pašvērtējums” lieto psiholoģijā un aplūko kā „Es - koncepcijas” pamatkomponentu, kas raksturo gan cilvēka apmierinātību ar sevi kopumā, gan arī ar savām spējām, īpašībām un sekmēm dažādos darbības veidos. [8;9]]

Nemu vērā to, ko saka dr.paed.R.Hahele, ka: “Aplūkojot izglītības filozofisko izpratni humānajā paradigmā, sākums izglītības procesam ir cilvēka pašcieņa. Apzinoties pašcieņas nozīmi, svarīgākais skolotāja uzdevums ir gādāt, lai neviens skolēns nezaudētu pašcieņu un lai bērns, kuram tā ir zema, atgūtu ticību saviem spēkiem. Īpaši tas jāatceras, vērtējot skolēnu sasniegumus un izaugsmi. Vajadzību hierarhijā pašcieņa tiek izdalīta kā viena no nozīmīgākajām vajadzībām cilvēka dzīvē.” [8;9]

Krievu psihologs Ļevs Vigotskis (1896 – 1934) pašapziņas veidošanos aplūko kā secīgu attīstību pa posmiem, kur katra iepriekšējā pakāpe sagatavo nākamo:

1. Uzkrājas priekšstati par sevi;
2. Tiek uzzināts par sevi vairāk;
3. Summēšanas procesā notiek interiorizācijas process;
4. Rodas sevis, savu īpatnību un oriģinalitātes apzināšanās;
5. Veidojas spriestspēja par sevi un savas personības pašvērtējums. [8;10]

Pašapziņas rezultātā emocionāli vērtējošā attieksme pret sevi nostiprinās un veido pašvērtējumu, kas ir personības uzvedības noteicējs. Jāatzīst, ka pašvērtējums kā cilvēka attieksme pret savām spējām, darbības rezultātiem, savām personīgajām īpašībām sāk veidoties jau bērnībā darbības un audzināšanas procesā. Pašvērtējums noteiks bērna attieksmi pret sevi, draugiem, veiksmei un neveiksmei un palīdzēs apzināties sevi kā personību citu personību vidū.

Ja pirmās klases skolēnu pašvērtējums vēl saistās ar vecāku atzinību un to, cik labi viņi iekļaujas vecāku atvēlētās brīvības robežās, tad jau pirmās klases beigās un otrā klasē bērnu pašvērtējumu nosaka vēlme gūt pozitīvu grupas identitāti un paštēlu klases ietvaros. “Deviņos, desmit gados skolēni sāk diferencēt skolotāja teikto par sevi, nepieņem tos vērtējumus, kuri neatbilst viņa pašvērtējumam. Ja skolotāja dotais vērtējums ir traumējošs, bērns it kā aizsargā savu pašvērtējumu no skolotāja dotā vērtējuma, to paaugstinot. Faktoru skaits, kas ietekmē bērnu pašvērtējumu, ievērojami

palielinās. Vecumā ap deviņiem un desmit gadiem turpina veidoties tieksme visos jautājumos ieņemt savu nostāju.” [11;41] Vecāku sirsnība, mīlestība, izpratne, ieinteresētība šajā vecumā bērnam nosaka augstāku pašvērtējumu nekā neiejūtīga, nicīga un nelabvēlīga attieksme pret bērnu. Ja bērns jūt, ka neatbilst skolas prasībām, ģimene atkal var kļūt par bērna patvērumu.

Piekrītu tam, ka vajadzību pēc pozitīva pašvērtējuma nosaka fakts, ka pastāvīgs zems pašvērtējums ir saistīts ar vājām sekmēm, depresiju, ēšanas traucējumiem un delikvenci (noziedzīgu uzvedību). Skolēniem ir augstāks pašvērtējums, ja viņi var būt kompetenti jomās, kuras viņi paši uzskata par sev svarīgām. Sākumskolā pašcieņa zināmā mērā ir saistīta ar pārliecību par savām akadēmiskajām spējām, kas savukārt ir saistītas ar sekmēm mācībās.

Piekrītu tam, ko saka dr.paed.R.Hahele, ka: “Pašapziņas komponents ietver sevī ne tikai cilvēka zināšanas par sevi, bet arī savu spēju, tikumisko īpašību, sevis paša novērtējumu. Pašvērtējums var būt adekvāts (ļauj cilvēkam izturēties pret sevi kritiski, pareizi novērtēt savus spēkus) un neadekvāts (paaugstināts – sevis pārvērtēšana, pazemināts – sevis pienācīga nenovērtēšana).

Psihologu pētījumos tiek izdalīts ideālais „Es”, kas attiecas uz indivīda priekšstatiem, kāds es vēlētos būt, un negatīvais „Es”, kas attiecas uz „Es” nenēlamiem aspektiem, reālais „Es”, kāds esmu pašlaik.” [8;12]

Pašvērtējums attīstās jau bērnībā. Bērnībā pašvērtējums atspoguļo konkrētus ar izturēšanos, ar bērna īpašībām, ar spējām saistītus priekšstatus.

Pašvērtējums attīstās uz sevis izziņas pamata un lielā mērā determinē cilvēka uzvedību, tāpēc tas jāaplūko kontekstā ar jēdzieniem „personība” un „pašapziņa”.

Balstoties uz dr.paed. R.Haheles izvirzītajām atziņām secinu, ka: “Pašvērtējumu ietekmē personīgās veiksmes un neveiksmes. No tā ir atkarīga cilvēka tieksme pēc pašpilnveides. Tādēļ viena no galvenajām problēmām ir adekvāta priekšstata par sevi veidošana. Tas ir atbilstošs un konkrētajiem apstākļiem piemērots. Parasti cilvēkam grūtības rodas tad, kad sevi pārvērtē vai nenovērtē.

Paaugstināts (neadekvāti augsts) pašvērtējums ir, ja

- Izvēlas darbības, kas nav pa spēkam;
- Pārdzīvo, ja nesaņem apkārtējo atsaucību;
- Smagi pārdzīvo neveiksmes.

Zems (neadekvāti zems) pašvērtējums ir, ja

- Ir bailes no negatīvas kritikas, to asi uztver;
- Ir noraidoša attieksme pret cilvēkiem;
- Pārdzīvo katru neveiksmi;
- Negatīvi novērtē sevi;
- Ir pazemināta aktivitāte, pašiniciatīva.

Pietiekami augsts jeb adekvāts pašvērtējums ir, ja

- Cilvēks darbojas pēc saviem principiem;
- Apzinās savu vērtību;
- Kritiku uzņem mierīgi, to izanalizē;
- Apkārtējo vērtējumam nav būtiskas nozīmes;
- Prot regulēt saskarsmi ar citiem cilvēkiem;
- Interpretē citu cilvēku darbību un pamatoti pieņem lēmumus.

Ja pašvērtējums neatbilst realitātei, dvēseles līdzsvars nav iespējams. Adekvāts pašvērtējums ļauj skolēnam izvirzīt sev reālus, sasniedzamus mērķus, izvērtējot savas stiprās un vājās puses. Tas dod arī iespēju izvairīties no spriedzes un sekmēt savu mācīšanos.” [8, 14]

Bērni pirmā klasē apzinās, ka citiem cilvēkiem ir savi sociālie uzskati, kas balstās uz šo cilvēku spriedumiem. Tomēr bērni vairāk pievēršas vienam viedoklim, nevis tos kontrolē. Otrās klases skolēns drīzāk apzināsies, ka katrs cilvēks izprot citu cilvēku viedokļus un ka šī izpratne ietekmē savu un citu viedokli vienam par otru. Liekot sevi otra cilvēka vietā, var novērtēt otra cilvēka nodomus, mērķus un rīcību.

Draudzība pirmā un otrā klasē veicina partnerību, stimulē, sniedz fizisko, garīgo, emocionālo atbalstu, veicina sociālās salīdzināšanas procesus. Draudzība spēj pacelt bērna pašvērtējumu.

Skolotājs ir viena no izcilākajām personām sākumskolas skolēna dzīvē, tomēr viņa autoritāte, kā arī sākotnēji pozitīva attieksme pret skolu un mācībām otrā klasē, iespējams, var samazināties. Tas var radīt pašvērtējuma pazemināšanos.

Bērniem mācoties 2. klasē, viņu aprūpei, mācīšanai, lasīšanai, sarunām un spēlēm vecāki veltī mazāk laika nekā tad, kad viņi bija 1. klasē. Bērnu un vecāku saites kļūst vājākas.

Sākumskolas vecumā skolēni pavada ievērojami vairāk laika kopā ar vienaudžiem nekā agrāk.

“Deviņus un desmit gadus veci bērni par draugiem uzskata tos, kuri palīdz, dalās ar viņiem, atbild uz interesējošiem jautājumiem un kuriem ir līdzīgas intereses. Draudzība tiek dibināta ar tā paša dzimuma vienaudžiem. Sākumskolas gados vienaudži sāk veidot grupas, ņemot vērā vecuma, dzimuma, ģimeņu sociāli ekonomiskā statusa pazīmes.

Deviņu, desmit gadu vecumā vienaudžu raksturojumā sāk dominēt abstrakti jēdzieni, tādi kā labs, slikts, kārtīgs, nekārtīgs.

Saskarsmes intensitāte ar vecākiem kļūst arvien vājāka. Vienaudžu grupa bērniem kļūst par filtru, caur kuru viņi izlaiž vecāku vērtības, izlemjot, kuras no tām atnest, bet uz kurām var orientēties tālāk.” [11;42]

Pozitīvi emocionālie kontakti un sociālā atzinība, ko nodrošina draudzība, paaugstina skolēnu pašvērtējumu.

Lai skolēns varētu veikt sava mācību darba pašizvērtēšanu, viņam ir jābūt priekšstatam par vērtēšanas un pašizvērtēšanas funkcijām sākumskolā.

“Vērtēšanu un pašizvērtēšanu var uzskatīt ne vien par mācību procesa komponentu, kas ir cieši saistīts ar nozīmīgu bērna vajadzību realizāciju, bet arī par svarīgu bērna personības attīstības dimensiju veicinātāju. Par šādām dimensijām var uzskatīt skolēna autonomiju, iekšējo motivāciju, viņa Es – koncepciju un pašvērtējumu.” [11;50]

Daudzi psihologi un pedagogi uzskata, ka svarīgs pedagogu un vecāku uzdevums ir, bērniem pieaugot, attīstīt viņiem lielāku iekšējo motivāciju. “Pētnieki ir atklājuši, ka skolēnu iekšējā motivācija un interese par mācībām palielinās, ja viņiem ir dotas noteiktas izvēles iespējas un iespējas uzņemties personīgo atbildību par savām mācībām.” [11;52]

Tālāk 4. tabulā es apskatu skolēnu mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskos paņēmienus. [15;10-11]

4. tabula

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskie paņēmieni

Vērtēšanas formas (pēc pārbaudes vietas mācību procesā)	Raksturojums	Mērķis	Vērtēšanas veids (pēc vērtēšanas mērķa)
I E V A D	-Notiek pirms mācību sākuma; -Dod informāciju par skolēnu sagatavotības līmeni;	Sākotnējā rezultāta konstatēšana mācību procesa, tēmas apguves uzsākšanai. Skolēnu motivācija aktīvam mācību darbam.	Formatīvā jeb veidojošā vērtēšana -Pamatā novērošana veiksmīga mācību procesa sadarbībā plānošanai

V Ē R T Ē Š A N A	-Motivē skolēnus aktīvam darbam.	Skolēna un skolotāja sadarbības formu saskaņošana, mācību mērķu un uzdevumu precizēšana.	
K Ā R T Ē J Ā V Ē R T Ē Š A N A	-Notiek mācību laikā; -Ir operatīva un motivējoša atgriezeniskā saite par mācībām; -Raksturo skolēnu vājās un stiprās puses un sniedz ieteikumus tālākām mācībām; -Neierobežo, ļauj uzlabot sasniegumu līmeni un ir patīkama mācību procesa sastāvdaļa; -Veicina katra skolēna objektīvu pašvērtējumu un atbildību par mācībām.	Skolēnu sasniegumu konstatēšana ar nolūku tos uzlabot. Patstāvīga mācību darba un atbildības par sasniedzamo rezultātu mācību procesā sekmēšana. Mācību procesa norises, mācību mērķa, izmantoto mācību metožu atbilstības kontrole.	Formatīvā jeb veidojošā vērtēšana. -Pamatā vērojumi mācību procesā un korekciju veikšana atbilstoši vērtējumam. -Katrs vērtējums ļauj uzlabot sasniegumu līmeni nākamajā mācību procesa intervālā. -Svarīgs atgriezeniskās saites princips.
R O B E Ž V Ē R T Ē Š A N A	-Notiek pēc lielakas tēmas vai kursa daļas apgūšanas; -Veicina apgūtā materiāla atkārtotā, sistematizēšanu un nostiprināšanu; -Ļauj spriest par gatavību noslēguma pārbaudei un priekšmeta tālākām mācībām; -Nosaka, kā sasniegts mācību programmā paredzētais rezultāts.	Skolēnu sasniegumu tēmas vai kursa noslēgumā konstatēšana ar nolūku tos uzlabot atbilstoši noslēguma pārbaudes prasībām. Apgūtā mācību satura un sasniegto mācību mērķu atbilstības konstatācija. Mācību rezultāta un noslēguma pārbaudes darba prasību atbilstība, konstatēšana un saskaņošana.	Formatīvā jeb veidojošā vērtēšana un summatīvā jeb apkopojošā vērtēšana -Mācību procesa intervālu beigu sasnieguma līmeņa konstatēšana un summatīva koprezultāta aprēķināšana; -Tiek izmantoti konkrēti kritēriji sasnieguma līmeņa noteikšanai.
Noslēguma vērtēšana	-Notiek mācību temas vai kursa beigās; -Vērtējums ierakstīts dokumentos; -Informē par tēmas vai kursa apguves līmeni; -Nosaka, kā īstenotas mācību priekšmeta standarta prasības.	Skolēnu zināšanu līmeņa un prasmju apguves konstatēšana, beidzot tēmu, mācību gadu, kursu.	Summatīvā jeb apkopojošā vērtēšana -Sasniegumus izsaka punktu sistēma vai ar atzīmi.

Es kā skolotāja uzskatu, ka skolēna adekvāta pašvērtējuma veidošanās ir iespējama, ja:

- Skolēns tiek pieņemts kā vērtība.

- Klasē valda labvēlīga gaisotne – savstarpēja cieņa, objektivitāte un savstarpēja uzticēšanās.
- Skolotājs ir kā labs paraugs bērniem.

Lai pilnībā realizētu mācību sasniegumu vērtēšanas formas un rastu atbilstošus metodiskus paņēmienus, skolotājam nepieciešams iedziļināties jaunākā skolas vecuma bērnu psiholoģiskajā raksturojumā.

3. Jaunākā skolas vecuma bērnu psiholoģiskais raksturojums pētāmās problēmas skatījumā.

„Cilvēks nāk pasaulē ar spilgti izteiktu vajadzību iepazīt apkārtējo un savu iekšējo pasauli un citus cilvēkus. Atkarībā no attīstības līmeņa pasaules atspoguļošana būs dažāda. Augstākā attīstības pakāpe – apziņa, piemīt tikai cilvēkam. Taču cilvēks nepiedzimst ar apziņu – tā viņam rodas līdz ar vispārināta, netieša pasaules atspoguļojuma rašanos, t.i., līdz ar runas apgūšanu.” [26;17]

Psihologi cilvēka apziņu aplūko ciešā saistībā ar darbību, ko nosaka iepriekš izvirzīti mērķi, tā ir saprātīga, tajā parādās visas cilvēka personības iezīmes. Bērna psihiskās attīstības svarīgi rādītāji ir viņa darbības saturs, raksturs, veids un virzība. „Bērnu psiholoģija pēti gan bērna atsevišķo psihisko procesu (sajūtu, uztveres, atmiņas, domāšanas, jūtu, gribas) īpatnības un viņa darbības dažādos veidos (rotaļas, mācības, darbu), gan arī bērna personību kopumā, aplūkojot to attīstībā.” [13,7]

Bērns attīstās triju galveno personības attīstības faktoru:

- Iedzimto dotumu,
- Vides,
- Audzināšanas ietekmē. [19, 94]

Aktivitāte un darbība ir bērna attīstības pamatfaktors. Darbodamies bērns vingrina savus orgānus, ietekmē savu apkārtni un iemācās to precīzāk un daudzpusīgāk atspoguļot. Darbodamies bērns nodibina sakarus ar citiem cilvēkiem, lietām parādībām. Tikai darbībā notiek bērna attīstība. Darbības saturs un raksturs mainās bērnam attīstoties. Tā kā bērns savādāk atkarīgs no iedzimtām īpašībām, vides un audzināšanas, tad no viņa izveidojas atšķirīga personība. Bērnam kļūstot vecākam, viņš vairāk atšķiras no citiem.

Audzināšanas uzdevums ir organizēt un virzīt bērnu praktisko un garīgo darbību, radīt apstākļus viņu attīstībai. Tas jā dara kopīgi ar bērniem, atstājot viņiem arvien vairāk atbildības par savu darbību. Dažreiz audzināšanai nav panākumu tieši tāpēc, ka bērnus atstumj pašu vērotāju stāvoklī. Tas var viņos izraisīt negatīvu attieksmi pret audzināšanu vispār.

Iedzimtās īpašības, vide un audzināšana neietekmē personības attīstību cita no citas izolēti, bet gan kopā, kur katrs faktors atkarīgs cits no cita un visi savstarpēji savijušies.

Bērnu attīstības termiņi ir individuāli atšķirīgi: viens bērns attīstās fiziski un psihiski ātrāk nekā otrs. Ne vienmēr ātrāka psihiskā attīstība ir lielākas apdāvinātības rādītājs. Cilvēka attīstība ir atkarīga ne tikai no sākotnējās attīstības ātruma, bet no visas attīstības ilguma, intensitātes un ietekmējošo faktoru daudzveidības.

Jaunāko skolas bērnu psihiskās attīstības robežas no 6,7 vai 8 gadiem nosaka bērna individuālās attīstības līmenis un īpatnības. Iestājoties skolā, bērni un skolotāji var sastapties ar vairākām problēmām: bērniem ir atšķirīgas sagatavotībai skolai pakāpes, nesagatavotība jaunajai psiholoģiskajai lomai, atšķirīga motivācija iet skolā, dažāds līmenis prasmēm un iemaņām, kā arī dotības. [23, 113] Vieniem mācīties ir viegli, citiem grūti, vieniem ir garlaicīgi, citiem interesanti. Rotaļas un spēles aizvieto mācības, saskarsmē par galveno autoritāti kļūst skolotāji, nevis vecāki. Par to liecina bieži teiktais: „Skolotāja teica...”- tā ir augstākā patiesība. Šī perioda beigās par autoritātēm kļūst vienaudži. Skolā apgūstamās zināšanas attīsta jaunākā skolas vecuma bērnu domāšanu, palīdz izveidoties pasaules uzskatam. Šajā periodā bērnam pamatos jau izveidojas pašvērtējums.

3.1. Jaunākā skolas vecuma bērna fiziskā attīstība

Šajā periodā izteikti paaugstināta kustību aktivitāte, kas vēl turpinās no pirmskolas perioda. Tāpēc bērniem ir ļoti grūti mierīgi nosēdēt solā ilgu laiku, grūti ir pakļaut savu uzvedību gribas kontrolei. 1.klasē piespiedu sēdēšana ilgu laiku mierā var novest pie neirozes, kas var izpausties kompensācijas reakcijās – nagu vai zīmuļu graušana, pirkstu laužīšana, matu virpināšana u.c. Jo sliktāk bērns adaptējas skolā, jo spēcīgāk var izpausties neirozes pazīmes.

Skelets vēl nav pilnīgi pārkaulojies, tāpēc nelabvēlīgi apstākļi, piemēram, augumam neatbilstošas mēbeles, nepareiza sēdēšanas poza, gatavojot skolas darbus u.c. var izraisīt mugurkaula un krūšu deformācijas. Tuvojas beigām plaukstu pamata, plaukstu un pirkstu kaulu pārkaulošanās un ar tiem saistīto mazo muskuļu attīstība, kas piešķir rokai stingrumu, stabilitāti un dod iespēju izpildīt pareizākas kustības. Šajā

periodā lielie muskuļi ir labāk attīstīti nekā sīkā muskulatūra, tāpēc bērni var ātri nogurt, ja ilgi raksta vai jāpiepūlē rokas pirksti precīzās kustībās. Ja mācību darbības, piemēram, rakstīšana, ir par ilgu, tad var veidoties nepatika un, šajā gadījumā, neglīts rokkraksts.

Acu fizioloģiskā attīstība jeb redzes sajūtu fizioloģiskās sistēmas attīstība pilnībā beidzas apmēram 8 gadu vecumā, tāpēc šajā vecumā ilgstoša lasīšana vai lasīšana ar maziem burtiem, ilga televizora skatīšanās var būt kaitīga bērna acij.

Lielo aktivitāšu vai nemierīguma dēļ sākumskolas bērniem mēdz būt liels traumu daudzums, jo bērni pārāk paļaujas uz savām prasmēm un ir spontāni un neaprēķināmi, vēl nepilnīgi ir attīstīta paškontrolē. Bet šajā vecumā pamazām bērna kustību koordinācija sasniedz pieauguša cilvēka līmeni. Ja ir vēlēšanās un iespējas, bērni var iesaistīties dažādos sporta veidos un nodarbībās.

Līdz 10 gadu vecumam zēni un meitenes aug apmēram vienādā ātrumā. Meitenēm ir neliela tendence būt smagnējākām. Zēni mēdz būt muskuļotāki.

Bērniem būtu pēc iespējas vairāk jākustas, jāattīsta savas fiziskās spējas un dotības. Taču aktīvai darbībai vajadzētu mīties ar atpūtu un relaksācijas brīžiem, mainot vienus darbības veidus ar citiem, neliekot pārāk ilgi, piemēram, sēdēt mierīgi vai tikai skriet. [23, 101.-102.]

3.2. Jaunākā skolas vecuma bērnu izziņas attīstība (kognitīvā)

Ar iestāšanos skolā sākas bērnu izziņas procesu pārkārtošanās. Jauni rādītāji saistās ar visu izziņas procesu pārkārtošanos no netīšajiem uz tiešajiem, perioda beigās visiem bērniem būtu jāspēj pašiem kontrolēt savu uzmanību, iegaumēšanu, reproducēšanu utt.

Skolas uzdevums ir:

- Ātrāk pieradināt jeb adaptēt bērnus skolai;
- Iemācīt bērnus mācīties;
- Vingrināt gribasspēka noturīgumu, paškontroli. [23, 114]

Domājams, ka mācību programmām skolā jābūt tādām, lai uzturētu bērniem interesi, dabiskās izziņas vajadzības, ar kurām bērns jau iestājas skolā, jaunu emocionālo iesaisti gūšanas vajadzības.

Lielākai daļai bērnu šajā vecumā ir grūti apgūt uzvedības pašregulāciju, sevišķi, ja nav prasmju un iemaņu no iepriekšējiem attīstības posmiem. Nepietiek gribasspēka koncentrēties un uzturēt uzmanību. Bet skolotājs stundās nemitīgi pieprasa uzmanību, koncentrēties, lasīt, rakstīt u.tml., arī mājās vecāki liek koncentrēties jauno pienākumu izpildei. Sasprindzinājums bērnus nomāc, nogurdina, nereti viņi nespēj sevi regulēt. Bērns sākotnēji adaptējas ar grūtībām, jo nav pieradis pie jaunajām prasībām, ko nemitīgi izvirza pieaugušie. Taču šī vecuma bērniem ir visaugstākā mācīšanās motivācija, salīdzinot ar citiem skolas gadiem.

Šajā periodā „sociālie motīvi ieņem galveno vietu”. Tie nosaka bērna pozitīvu attieksmi pret viņa veicamo uzdevumu pat tad, ja tas nesaistās ar izzināšanas interesēm. [18, 19]

Visi psihiskie procesi: uztvere, uzmanība, atmiņa, iztēle, domāšana un runa kļūst sarežģītāki, pilnvērtīgāki. No dabiskās spontanitātes izzināšanas procesi pamazām piemērojas sociālajām ievirzēm, normām, tradīcijām un etaloniem. To panāk ar galvenajiem darbības veidiem šajā vecumā: mācībām, spēlēm, rotaļām, saskarsmēm, dažādām nodarbībām (sporta u.c.) un darbu. Izzināšanas vajadzība ir viena no šī vecuma būtiskām īpašībām. No izzināšanas procesiem dominē iztēle. Iztēlei piemīt radošs raksturs, kad bērns arvien jaunās kombinācijās spēj izmantot vecos priekšstatus un tēlus.

Uzmanība pamazām kļūst tīša. 1. klasē tā vairāk vēl ir netīša, jāiedarbojas ar īpašiem līdzekļiem, lai piesaistītu un uzturētu bērna uzmanību. Apmēram ap 10 gadiem parādās uzmanības noturīgums, pārslēgšanās un atkal koncentrēšanās, kad tā sāk līdzināties pieaugušo uzmanībai.

No 6-14 gadiem attīstās galvenokārt mehāniskā atmiņa: vairākas reizes atkārtoti iegaumējamo informāciju – iegaumē mehāniski vai uz emocionālā pārdzīvojuma pamata. Ar īpašiem vingrinājumiem var veicināt loģiskās atmiņas ātrāku izmantošanu. „Sākumskolā visnozīmīgākā ir tieši atmiņa, jo uz tās balstās domāšanas attīstība. Sākumskolas bērniem ir raksturīgi – kas nav atmiņā, tas nav arī domāšanā. Bērniem būtu jāmācās iegaumēt arvien vairāk, izmantojot loģiku vai asociācijas. Citādi arī vēlākajās klasēs bērni turpinās mehāniski iekalt un pēc tam domāt.” [23, 115]

Sākumskolā notiek strauja prāta un intelekta attīstība. Domāšana attīstās no uzskatāmi konkrētās uz abstrakti loģisko. Ir svarīgi bērnam iemācīt plānot savu darbību, iemācīt mācīties, loģiski spriest. Attīstās spēja sakārtot objektus pēc dotajām pazīmēm, ne vairs pēc vienas, bet pēc dažādām. Ja sākumskolā bērniem, lai izprastu

lietu būtību, ir vajadzīga uzskate, un vēlreiz uzskate (aptaustīt, redzēt, sadzirdēt utt.), tad, pateicoties abstraktās domāšanas attīstībai vēlāk skolēns jau spēs izprast lietu norises abstrakti.

Intelektā pazīme ir arī runa. Šī vecuma bērniem vairāk patīk runāt nekā rakstīt. Bērni ilgu laiku var pavadīt sarunās ar pieaugušajiem, ko nevarēs vairs tik lielā mērā izmantot pusaudzņa vecumā, kad būs vairāk vērsts uz sevi. Tāpēc pieaugušajiem ir liela iespēja ietekmēt, veidot, attīstīt bērna uzskatu sistēmu, kas jau var būt par vēlu pusaudžu periodā, kad pieaugušie varēs tikai „plūkt savas audzināšanas augļus”.

Šajā periodā bērni strauji apgūst jaunus vārdus, jēdzienus, viņiem patīk eksperimentēt ar nedzirdētiem vārdiem, tai skaitā arī rupjo, necenzēto leksiku. Runa arvien vairāk kļūst par pašregulācijas līdzekli. „Izziņas” darbības attīstību raksturo arī tas, ka bērns pakāpeniski apgūst arvien pilnīgākus īstenības atspoguļošanas paņēmienus. Viņš iemācās novērot, ar izlasi iegaumēt to, kas ir būtisks, bet pēc tam apzināti reproducēt tikai to materiālu, kas viņam vajadzīgs. Attīstības procesā bērns iemācās salīdzināt un grupēt vienveidīgas lietas, mācās spriest, izdarīt slēdzienus par novērotajām paradībām, bet pēc tam kritiski pārbaudīt tos.

Tāpat izziņas attīstību atsedz ne tikai zināšanu apjoma un dziļuma izmaiņas, bet arī darbības paņēmieni apguve. [13, 43]

3.3. Jaunākā skolas vecuma bērna sociālā attīstība

Bērna sociālā attīstība saistās ar saskarsmi. Šajā periodā nozīmīgs saskarsmē ir skolotājs, kurš kļūst par autoritāti, bet sākumskolas perioda beigās jau pieaug vienaudžu nozīme.

Sākumskolā bērni sāk veidot psihiskas sistēmas „draugs - nedraugs”, sāk dominēt vajadzība iegūt savu draugu, izveidot savu grupiņu vai iekļauties citā un atrast tajā savu vietu. Sākumā bērni savos vienaudžos lielāku uzmanību pievērš ārējam izskatam, ārējām pazīmēm (fiziskie dotumi, lietas un mantas). Vēlāk sāk dominēt tādi jēdzieni kā „labs”, „slikts”, „kārtīgs”, „nekārtīgs” u.c.

Vienaudžu attiecībās sākumskolā var novērot grupējumu veidošanos. Sāk parādīties atstumto un līderu problēmas. Bērni sākumskolā apgūst sociālās lomas vienaudžu vidū. Mājās bērni var būt vienā lomā, bet skolā, klasē – citā. Sākumskolā vienaudžu vidū sāk izpausties arī sacensību gars, vispāreja lielīšanās, kas jau parādās

pirmskolas periodā. Sacensību un lielīšanās bieži kļūst par dažādu darbību motivācijas pamatu. Vecākiem un skolotājiem nevajadzētu publiski bērnus savā starpā salīdzināt. „Attiecībās ar pieaugušajiem bērni ļoti nopietni uzņem pieaugušo dotos vērtējumus, jo pieaugušais taču ir „nozīmīgais cits” – autoritāte. Īpaši nozīmīgs bērna pašvērtējuma un motivācijas attīstībā ir skolotāja dotais vērtējums. Tāpēc skolotājiem iesaka nekritizēt bērnus, neizmantojot zobgalīgas intonācijas, izsmieklus, pat izvairīties no jebkāda publiska bērna vērtējuma”. [23, 118]

Sākumskolā bērniem veidojas izpratne par savu vietu sabiedrībā, grupā, bērnam izveidojas pašvērtējums.

„Pašvērtējums nozīmē to cilvēka rakstura, īpatnību kopuma izpratni, kuras cilvēks atzīst par savējām”. [23, 118]

Bērni šajā vecumā iemācās sevi atšķirt no citiem, iemācās sevi uztvert kā pilnīgi atšķirīgu un unikālu no citiem. Beidzot sākumskolu, bērna uzskati par sevi ir kļuvuši sarežģītāki, bērni kļuvuši jau patstāvīgāki. Bērns sevi identificē ar noteiktu dzimumu, kā piederīgu noteiktai grupai – ģimenei. Bērni sāk izprast arī citu domas un jūtas.

Patstāvības vajadzības, tendenci izlemt un rīkoties pašiem, psihologi saista ar sociālās kompetences izveidi šajā vecumā, ar gribas procesu attīstību. Tālāk, 5.tabulā, es apskatu jaunākā skolas vecuma bērna psihomotoro un sociālo attīstību. [7;259]

5.tabula

Jaunākā skolas vecuma bērna psihomotorā un sociālā attīstība

Vecums	Meitenēm 7 – 11 gadi Zēniem 7 – 12 gadi
Sociālā attīstība	Analizē situācijas. Attiecībās ar pieaugušajiem var būt izveidojusies psiholoģiskās distances sajūta. Ļoti izteikta taisnīguma sajūta. Darbībā pārsvarā dominē spēļu elementi.
Valodas attīstība	<i>Labi attīstīta runa. Pilnībā pārvalda monoloģisko stāstījumu. Valodā ir gramatiskas kļūdas. Veiksmīgi apgūst svešvalodu.</i>
Motorā attīstība	Labi attīstītas kustības. Lec ar lecamauklu, met kūleņus. Labi attīstītas precīzas kustības.

3.4. Jaunākā skolas vecuma bērnu psihiskā attīstība ģimenē

Vislielākā nozīme bērna attīstībā ģimenei ir līdz bērna pusaudža vecumam. Taču ne visi vecāki ir sagatavoti bērnu audzināšanai. Daudziem vecākiem pašiem ir emocionālas dabas problēmas, kādas psihiskas traumas bērnībā vai arī stress tagadnē un viņi savas problēmas projicē uz bērniem.

Katrā ģimenē veidojas sava audzināšanas sistēma, kas nosaka vecāku un bērnu, kā arī brāļu un māsu attiecības. Taču visu apkopojot var analizēt trīs līdz četrus vispārīgos modeļus:

- Autoritārais
- Varas
- Pieļāvīgais
- Vienaldzīgais [23,119].

Audzināšanas sistēma mājas apstākļos arī ietekmē bērna pašvērtējuma veidošanos.

Vai arī tās ir divas atšķirīgas taktikas audzināšanā – varas izmantošana (vardarbība, pavēle, kontrole) vai induktīva taktika (apspriešanās, uzslavas izskaidrošana).

Modelis – **autoritāte**. Vecāki pret bērniem izturas mīli, ar izpratni, daudz laika pavada kopā ar bērniem, bet viņus kontrolē, prasa ievērot noteiktas normas, noteikumus, tradīcijas. Kaut vecāki ieklausās bērnos, ciena viņu neatkarību, tomēr izvirza bērnam savus noteikumus, izskaidro to nepieciešamību – tātd izmanto induktīvo taktiku – pieļauj bērna patstāvību, bet noteiktos „rāmjos”. Šis modelis ceļ bērna pašvērtējumu.

Modelis – **vara**. Vecāki balstās tikai uz varu, stingrību un sodiem, pret bērniem parasti neizturas ar mīļumu un sirds siltumu, maz ir kopā ar viņiem, stingri, pat nežēlīgi kontrolē bērnus, neļauj viņiem izteikt savas domas. Šis modelis bērna pašvērtējumu pazemina.

Modelis – **pieļāvība**. Vecāki ir maz prasīgi, neorganizēti, slikti organizē sadzīvi un tradīcijas. Bērnus nevērtē, neapbalvo, reti un neizteiksmīgi izsaka aizrādījumus, nerūpējas par bērnu neatkarību un paškontroles attīstību. Bērniem ir vērojams zems pašvērtējums.

Modelis – **vienaldzība**. Absolūta bērna dzīves un attīstības ignorēšana, viss notiek pašplūsmā. Bērnu pašvērtējums ir zems.

Modelis – **nekonformisti**. Vecāki vispār neatzīst tradicionālās audzināšanas metodes, audzina paši pēc savas intuīcijas, pēc kādiem saviem netradicionāliem audzināšanas paņēmieniem un taktikas, kā pamatā parasti ir ideja par bērnu pašattīrīšanos, brīvību utt.

Par vēlamo psihologi atzīst pirmo modeli, kā rezultātā bērni drīzāk būs sagatavoti dzīvei.

Bērna attīstība ģimenē ir saistīta arī ar apbalvojumiem un sodiem. Vecāki bērniem ir reizē paraugs un pamācītāji. Izmantojot apbalvojumus un sodus vecāki mēdz manipulēt ar bērna uzvedību. Ir ļoti slikti, ja bērni pierod reaģēt tikai uz sodiem vai apbalvojumiem.

Ja bērni klausā vecākiem tikai tad, ja ir balvas, tad viņi var neklausīt, ja to vairs nebūs. Piemēram, ja par mācīšanos un labām sekmēm dod naudu, tad var neizveidoties izpratne par paša mācīšanās procesa nozīmīgumu. Vai arī, ja bērnu tikai slavē pat par visiem sīkumiem, tad uzslava kā tāda zaudē iedarbības spēku.

„Soda mērķis parasti ir piespiest bērnu izmainīt uzvedību. Ir vairāki ieteikumi par soda pielietošanu:

- tam jāseko uzreiz pēc pārkāpuma;
- tam jābūt pietiekami stingram, nevis pārāk vieglam, liberālam, piemēram, tūlīt pēc pārkāpuma likt iet savā istabā nevis uz 15 minūtēm, bet uz 1 stundu;
- sods un tā pamatojums ir jāizskaidro;
- vecākiem ir jābūt nosvērtiem”. [23, 120]

Sodiem ir arī sava sliktā iedarbība. Ja pārāk bieži bērnu soda, ja uz viņu kliez, bērnā attīstās agresivitāte, vēlāk viņš var sākt sodīt citus. Bērns var sākt vairīties no cilvēka, kurš viņu pārāk stingri un bieži soda. Var sākties aiziešana no mājām, īpaši pusaudža vecumā. Tas ļoti iespaido bērna pašvērtējumu.

„Saskarsme ģimenē var būt pozitīva un negatīva. Katrai ir savas pazīmes. Pozitīvas saskarsmes pazīmes ir: smaids, uzslava, emocionāls kontakts. Negatīvas saskarsmes pazīmes ir: kritizēšana, sarkasms, neatbalstīšana, naidis, bērni tādā gadījumā arī pret vecākiem ir agresīvi, nepaklausīgi vai ierāvušies sevī.” [23, 120]

Bērnu personības attīstība lielā nozīmē ir ne tikai vecākiem, bet arī māsām un brāļiem. Arvien pieaug nepilno ģimeņu skaits, līdz ar to pieaug māsu vai brāļu, vai tuvinieku nozīme bērna audzināšanā.

Bērna psihiskā attīstība ģimenē ir atkarīga arī no tā, kurš bērns pēc kārtas tas ir – vecākais, vidējais vai jaunākais. Nozīme ir arī tam, cik liela ir vecuma atšķirība starp brāļiem un māsām un kāda ir vecāku attieksme pret bērnu.

Ir novērots, ka vecāki atšķirīgi izturas pret pirmdzimtajiem, pret vidējiem un jaunākajiem bērniem. Vecāki vairāk nodarbojas ar pirmdzimtajiem: velta viņiem vairāk uzmanības, vairāk sarunājas, apbalvo, taču arī vairāk prasa. Pirmdzimtais bieži pārējiem bērniem ir paraugs, ko atdarināt. Pirmdzimtajam vairāk ir izteikta tieksme uz panākumiem, viņi ir godkārīgi, tai pašā laikā viņi ir uzņēmīgāki un atbildīgāki nekā vidējais vai jaunākais bērns.

Ar otrā bērna piedzimšanu vecākā bērna privilēģijas tiek ierobežotas. Vecākajam tagad bieži vien jāsaņem, lai iekarotu vecāku uzmanību, uzslavas, aizstāvētu savas tiesības. Ir uzskati, ka pirmdzimtie bērni iemanto tādas īpašības kā dīvokosība un jūtu divpusība, viņiem ir raksturīgas pretrunīgas attieksmes – vienlaicīgi var izpausties nepatika pret brāli vai māsu un tai pašā laikā arī rūpes, atbalsts un greizsirdība.

Labvēlīgas savstarpējās attiecības neveidojas tad, ja vecāki it kā atstumj vecāko bērnu no jaunākā aprūpes, neapspriežas ar vecāko bērnu, kā un ko darīt. Bērnu starpā var veidoties greizsirdība.

Par savstarpējām attiecībām ģimenē un to ietekmi uz bērna attīstību ir jādodomā, runājot par to, vai abi vecāki audzina bērnu.

Vislielākās problēmas sākās mātēm, kuras palikušas vienas, jo viņas bieži vien vai nu veltī bērnam pārāk lielu uzmanību, pat uzmācīgu mīlestību vai arī bieži atstāj bērnu vienu, meklējot savu „otro pusīti”. Pirmajā variantā māte dzīvo tikai bērnam un bērna dēļ. Rezultātā var rasties emocionālas dabas problēmas – vai nu bērni kļūst pārāk emocionāli atkarīgi no citiem, vai gluži otrādi – emocionāli „aukstī”. Vientuļās mātes, vienas izaudzinājušas bērnus var nesagaidīt tādu bērna atbildes reakciju, kādu gribētu. Tad seko pārmetumi – „Es tev visu ziedoju, es tev atdevu visu (naudu, laiku, jaunību u.tml.), bet tu...!” Protams, ka var būt arī citi varianti. Vecāku pārmetumi pazemina bērna pašvērtējumu.

Jāatzīmē, ka īpaša trauma bērniem ir vecāku šķiršanās. Smagāk to pārdzīvo zēni. Jo šķiršanās notiek tuvāk pusaudžu gadiem, jo smagāka var būt psihiskā trauma,

tā var ilgt vairākus gadus. Zēni kļūst agresīvi, neprognozējami, zūd paškontrole, viņi kļūst nepastāvīgi runās un darbos, uzvedība mājās un skolā var likties infantila. Ja zēni pēc šķiršanās paliek pie tēva, novērots, ka viņu adaptācija noris labāk, nekā tad, ja viņi paliek pie mātes, bet tajos gadījumos, ja šķiras normāli cilvēki (nav dzērāji u.tml.). Jebkurā gadījumā vecāku šķiršanās negatīvi ietekmē bērna pašvērtējumu.

Ja vecāki apprecas otru reizi, bērni to labāk uzņem agrīnajā bērnībā nekā vēlāk. Īpaši bērni pārdzīvo, ja ģimenē ievēd jaunas puzmāšas un puzbrāļus. Var sekot bērna demonstratīva uzvedība, protesti, neirozes.

Bērni visbiežāk vēlas būt tādi, kādi ir viņu vecāki. Bērniem vēl nav internalizētas morālās vērtības – morālos spriedumus regulē ārējie atalgojumi vai sodi. 1. klasē bērni paklausā tāpēc, ka pieaugušie liek viņiem paklausīt, un tad, kad tas ir viņu interesēs.

Ap deviņiem un desmit gadiem bērniem ir jau diezgan objektīvas domas par taisnīgumu. Taisnīgums satur sevī vienlīdzības, nopelnu un labvēlības principu.

4. Skolēnu pašvērtējuma analīze latviešu valodā un matemātikā Rīgas Vecmīlgrāvja sākumskolā „Blāzmiņa” 2.a un 2.b klasēs.

Šajā nodaļā vēlos atspoguļot praktiskās pedagogijas darba plānu pašvērtējuma noteikšanai latviešu valodas (lasīšanas) stundās un matemātikas stundās. Kā arī veikt pašvērtējuma analīzi latviešu valodā un matemātikā. Tālāk pievienoju manis izstrādāto daļēji integrēto tematisko karti decembra pirmajai nedēļai Rīgas Vecmīlgrāvja sākumskolā „Blāzmiņa” 2.klasēs. Esmu izveidojusi kritērijus pēc kuriem noteicu skolēnu pašvērtējumu.

Kritēriji pašvērtējuma noteikšanai apzinātas lasītprasmes apgūvē:

Zems – prot atbildēt uz jautājumiem, kas attiecas uz personāžu, darbības norises vietu, laiku: kas..?, ko..?, kur..?, kad..?

Vidējs – prot raksturot personāžu, vērtēt viņu rīcību, prot pastāstīt lasīto, prot atbildēt uz jautājumiem, kas prasa paša skolēna attieksmi: kāpēc..?, kā, tavuprāt,..?

Augsts – prot vērtēt personu savstarpējās attiecības, izprot rīcības motīvus, prot vispārināt tekstā pausto un attiecināt uz līdzīgām situācijām reālajā dzīvē.

Kritēriji pašvērtējuma noteikšanai matemātikā:

Zems – prot veikt vienkāršas matemātiskās darbības, saskaitīt un atņemt bez pārejas citā desmitā, saskaitīt un atņemt 1,2,3 ar pāreju citā desmitā, prot risināt vienkāršus vienas darbības teksta uzdevumus, prot zīmēt nogriezni.

Vidējs – prot saskaitīt un atņemt 4,5,6 ar pāreju citā desmitā, prot risināt vienkāršus divu darbību teksta uzdevumus, prot pārveidot mērvienības, prot zīmēt taisnstūri.

Augsts – prot saskaitīt un atņemt 7,8,9 ar pāreju citā desmitā, prot risināt vairākdarbību teksta uzdevumus, izprot un risina grūtākas pakāpes uzdevumus, prot aprēķināt perimetru.

Skolēnu pašvērtējuma pētīšana ir aktuāla arī skolā, kurā es strādāju. Tāpēc skolēnu pašvērtējums tika pētīts visu mācību gadu. Stikāk aprakstīšu divas kontrolstundas latviešu valodā un divas stundas matemātikā.

Latviešu valodas stundās vēlējos izpētīt skolēnu apzinātas lasītprasmes veidošanos. Pēc daļēji integrētās nedēļas tematiskās kartes decembra pirmajai nedēļai redzams, ka nedēļas tēma ir - Ziema. Stundas tēma bija „Putni ziemā”. Lasījām I.Muheles stāstu „Parunāsim par putniem”. Stundas ievaddaļā veicu pārrunas ar skolēniem par putniem ziemā, lai uzzinātu viņu iepriekšējo pieredzi. Manis novērotā skolniece Lāsma labprāt dalījās savā pieredzē, pēc Lāsma stāstījuma varu spriest par viņas attieksmi pret putniņiem un dzīvo dabu vispār. Kā uzskates materiālus biju sagatavojusi krāsainus plakātus par putniem – nometniekiem. Manis novērotais skolnieks Raitis spēja atpazīt putnus un labprāt pastāstīja klasesbiedriem par sili, ko redzējis laukos pie vecmāmiņas. Vislabāk uz jautājumiem par lasīto tekstu spēja atbildēt Laura. Savukārt Mārim izdevās izdomāt īpaši interesantus jautājumus par putniem. Analizējot katra bērna ieguldījumu stundas darbā, secinu, ka katra bērna pašvērtējums nedaudz paaugstinājās, jo katrs spēja parādīt sevi no labākās puses.

Otras stundas tēma bija „Mājdzīvnieki un putni”. Lasījām V.Karstena stāstu „Kaķis un krauklis”. Stundas ievaddaļā noskaidroju bērnu iepriekšējo pieredzi, kādi putni ziemā biežāk vērojami pie cilvēku mitekļiem. Šoreiz Māris labprāt dalījās savā pieredzē. Savukārt Laurai labi padevās darbs ar tekstu, viņa pirmā atrada tekstā konkrētu teikumu par putniem un spēja noteikt teksta galveno domu. Lāsmai labi padevās sava viedokļa izteikšana par tēlu rīcību. Bet Raitim pēc bērnu domām izdevās vislabākā ilustrācija par lasīto tekstu, viņš arī varēja labi pastāstīt par savu darbiņu, kas tajā bija attēlots un kāpēc. Analizējot šo stundu, secinu, ka bērni uzzināja daudz jaunas informācijas un manis novērotajiem skolēniem ir adekvāts pašvērtējums par stundas darbu.

Matemātikā pirmās stundas tēma bija „Pieskaitām un atņemam 6,7 ar pāreju citā desmitā”. Stundas ievaddaļā galvas rēķinos vislabāk veicās abiem zēniem Raitim un Mārim, meitenēm gadījās kļūdīties atbilžu rādīšanā ar ciparu kartiņām. Lāsmai labi padevās skaitļu ķēdītes risināšana, grūtības sagādāja teksta uzdevums. Laurai grūtības sagādāja pakāpeniska izteiksmes risināšana. Abi zēni vienlīdz labi risināja gan izteiksmes, gan teksta uzdevumus. Raitis labprāt arī sadomāja uzdevumu pats. Analizējot šo stundu secinu, ka abiem zēniem ir stabils, augsts pašvērtējums. Abām

meitenēm stundas beigās, kad visi uzdevumi bija veikti, vēroju pašvērtējuma celšanos.

Otrās stundas tēma bija „Pieskaitām un atņemam 8,9 ar pāreju citā desmitā”. Galvas rēķinos atkal labāk veicās Raitim un Mārim. Laurai labāk veicās nezināmā skaitļa noteikšanā. Lāsmai grūtības sagādāja teksta uzdevums, bet labi padevās skaitļu sastāva noteikšanā. Abi zēni labprāt risināja grūtākas pakāpes uzdevumus, savukārt meitenēm tie tik labi nepadevās. Analizējot šo stundu secinu, ka abiem zēniem joprojām ir adekvāti augsts pašvērtējums. Abām meitenēm stundas beigās vēroju pašvērtējuma celšanos, jo visi uzdevumi bija veikti.

	Latviešu valoda		Matemātika	
	1. stunda	2. stunda	1. stunda	2. stunda
Lāsma	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.
Laura	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.
Raitis	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.	Stabils, augsts pašvērtējums.	Adekvāti augsts pašvērtējums.
Māris	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.	Pašvērtējums nedaudz paaugstinājās.	Stabils, augsts pašvērtējums.	Adekvāti augsts pašvērtējums.

Anketēšana ir viena no visbiežāk izmantotajām metodēm. Anketēšanai ir vairākas svarīgas priekšrocības. Tā vienlaikus var aptvert lielu skaitu cilvēku. Turklāt anketu materiāla raksturs ir pateicīgs apstrādei un skaitliskajai analīzei. Anketēšana paredz pilnīgu anonimitāti, ja tas ir nepieciešams. Taču anketēšana tāpat kā jebkura cita pētīšanas metode nav universāla metode. [3;67 – 68]

Diplomdarba tēmas izpētei izstrādāju divas anketas – latviešu valodas un matemātikas pašvērtējuma noteikšanai. Anketēšanā piedalījās 29 skolēni. Sīkāk apskatīšu pašvērtējuma izmaiņas četriem skolēniem – Laurai, Lāsmai, Raitim un Mārim.

Pirmā anketa izstrādāta, lai noskaidrotu skolēnu pašvērtējumu latviešu valodā pēc vielas apguves un mācību gada beigās. Anketā tika atspoguļota gan skolēnu runātprasme, gan valodas likumu pielietošanas prasme. Manis novērotiem skolēniem anketas aizpildīšana grūtības nesagādāja. Piemēram, Lāsmai, salīdzinot abus mācību pusgadus ir adekvāti paaugstinājies pašvērtējums latviešu valodā, gan runātprasmē, gan valodas likumu pielietošanas prasmē. Savukārt Raitim ir stabils, adekvāts pašvērtējums abos mācību pusgados latviešu valodā. Pielikumā pievienoju Raita

runātprasmes pašvērtējuma anketu. Mārim un Laurai pašvērtējumā latviešu valodā ir nelielas, pozitīvas izmaiņas, pašvērtējums augsts.

Otrā anketa tika izstrādāta ar mērķi noskaidrot skolēnu pašvērtējumu matemātikā pēc vielas apguves un mācību gada beigās. Anketā tika atspoguļotas lielās mācību tēmas – saskaitīšana un atņemšana bez pārejas citā desmitā, viencipara skaitļu pieskaitīšana un atņemšana, divciparu skaitļu summas un starpības, reizināšana un dalīšana. Tā manis novērotajam skolēnam Mārim ir stabils, augsts un adekvāts pašvērtējums matemātikā gan pēc vielas apguves, gan mācību gada beigās. Raitim ir vērojama pašvērtējuma celšanās, kas ir adekvāta, jo zēns mācību gada laikā ļoti nopietni attiecās pret mācībām. Raita pašvērtējums matemātikā ir augsts. Arī abām meitenēm, Laurai un Lāsmi ir vērojama pašvērtējuma paaugstināšanās, kas arī ir adekvāts meiteņu zināšanu līmenim. Abu meiteņu pašvērtējums ir vidēji augsts.

Anketās sniegto rezultātu izpēte var palīdzēt skolotājam izsecināt, kas ir jāuzlabo, lai darbs veiktos labāk un skolēnu pašvērtējums sakristu ar skolotāja vērtējumu.

Pedagoģiskā novērošana – ir pedagoģiska metode, ar kuras palīdzību pētniecības rezultāts tiek iegūts tiešā veidā uztveres ceļā dabiskos apstākļos. [3;19]

Pedagoģiskā novērošana var būt:

-Atklātā pedagoģiskā novērošana, kad klases audzinātājs novēro skolēnus un audzēkņi zina, viņi tiek novēroti;

-Slēptā pedagoģiskā novērošana, kad klases audzinātājs izmanto tādas novērošanas iespējas, ka audzēkņi pat nenojauš par šo procesu. [3;19]

Pedagoģisko novērošanu veicu skolēnu darbības vērtēšanas laikā. Tās mērķis ir noskaidrot vērtēšanas un pašvērtējuma iespējas latviešu valodas un matemātikas stundās.

Laura – Skolniece aktīvi iesaistījās mācību procesā. Meitene daudz lasa, viņai ir savs viedoklis par dažādiem jautājumiem, centīga. Labākus rezultātus parādīja latviešu valodā. Par neskaidro matemātikā vienmēr nekautrējās vaicāt, pēc skolotājas skaidrojuma spēja strādāt patstāvīgi. Adekvāti augsts pašvērtējums.

Lāsma – Aktīvi iesaistījās mācību procesā. Ir diezgan skaļa, ilgstoši grūti koncentrēties vienam darbam, izdevies darbiņš vienmēr sagādāja lielus priekus. Gan latviešu valodā, gan matemātikā ir vērojama pašvērtējuma paaugstināšanās, kas ir adekvāta meitenes zināšanu līmenim.

Raitis – Atrasisīts, ar ļoti nopietnu attieksmi pret mācībām. Zēns aktīvi iesaistījās mācību procesā. Vērojams prieks par sasniegtajiem rezultātiem. Zēnu interesē viss jaunais, iespēja atklāt un darboties pašam – rakstīt radošus darbus, sadomāt un risināt nestandarta uzdevumus. Zēnam ir adekvāti augsts pašvērtējums latviešu valodā un matemātikā.

Māris – Zēns ir gudrs, bet trūkst nopietnas attieksmes pret mācībām, patīk visus darbiņus pabeigt ātri, nepārskatot iespējamās kļūdas, jo ir pārliecināts par sevi, ka darbs ir veikts bez kļūdām. Mācību procesā aktīvs. Stabils, augsts pašvērtējums matemātikā, latviešu valodā vērojama pašvērtējuma paaugstināšanās.

Tālāk dota sīka analīze par katru anketas jautājumu gan latviešu valodā, gan matematikā abās otrajās klasēs. Pielikumā ir dotas diagrammas katram anketas jautājumam.

Mācību priekšmets: Latviešu valoda

Skolotājs: Kristīne Petrova

Klase: 2.a

Skolēnu skaits: 17

Pašvērtējumu veica: 17

Tēma: Lasītprasme

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

	1.līmenis	2.līmenis	3.līmenis
Ļoti labi	53%	69%	53%
Gandrīz labi	41%	27%	37%
Pa pusei	6%	4%	10%
Neveicas	-	-	-

Secinājumi: Skolēnu domas ir tādas, ka lasītprasme ir apgūta vai nu ļoti labi apgūta.

Tādu, kuriem neveicas nav. (skat. 1. pielikumā)

Tēma: Runātprasme

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

	1.līm.	2.līm.	3.līm.
Ļoti labi	77%	63%	67%
Gandrīz labi	18%	25%	23%
Pa pusei	4%	8%	10%
Neveicas	2%	4%	-

Secinājumi:

- 1.Lielākā daļa uzskata, ka prot runāt ļoti labā vai labā līmenī.
- 2.Tie kuri domā, ka neveicas nav pārliecināti par stāstījuma veidošanas prasmi. (skat. 2.pielikumā)

Priekšstats par valodas likumiem.**Tēma:** Skaņas un burti.

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

	1.līm.	2.līm.	3.līm.
Ļoti labi	77%	76%	70%
Gandrīz labi	23%	18%	24%
Nejūtas droši	-	3%	3%
Neveicas	-	3%	3%

Secinājumi: Klasei kopumā nav problēmu ar skaņu saklausīšanu un grupēšanu. (skat. 3.pielikumā)

Tēma: Radniecīgi vārdi

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

	1.līm.	2.līm.	3.līm.
Ļoti labi	70%	47%	56%
Gandrīz labi	18%	35%	24%
Nejūtas droši	12%	12%	18%
Neveicas	-	6%	3%

Secinājumi: Skolēni izpratuši radniecīgu vārdu saimes veidošanās principus. (skat. 4.pielikumā)

Tēma: Lietvārds

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

	1.līm.	2.līm.	3.līm.
Ļoti labi	71%	63%	75%
Gandrīz labi	20%	25%	16%
Nejūtas droši	6%	10%	7%
Neveicas	2%	2%	2%

Secinājumi:

1. Latviešu valodas viela par lietvārdu apgūta augstā līmenī.
2. Grūtības sagādā sugas vārda un īpašvārda uztvere (atsevišķi bērni). (skat. 5.pielikumā)

Tēma: Īpašības vārds

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

	1.līm.	2.līm.	3.līm.
Ļoti labi	41%	67%	31%
Gandrīz labi	53%	22%	47%
Nejūtas droši	6%	10%	18%
Neveicas	-	2%	4%

Secinājumi:

1. Lielākā daļa skolēnu apguvusi vielu ļoti labā vai labā līmenī.
2. Jādomā par valodas bagātināšanu, izmantojot sinonīmus. (skat. 6.pielikumā)

Tēma: Darbības vārds

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

	1.līmenis	2.līmenis	3.līmenis
Ļoti labi	53%	41%	53%
Gandrīz labi	29%	29%	20%
Nejūtas droši	6%	15%	12%
Neveicas	-	3%	5%

Secinājumi: Pārsvārā izprot darbības vārda vietu valodā. (skat.7.pielikumā)

Tēma: Teikums

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

	1.līm.	2.līm.	3.līm.
Ļoti labi	65%	37%	39%
Gandrīz labi	9%	37%	33%
Nejūtas droši	15%	10%	8%
Neveicas	11%	16%	4%

Secinājumi:

1. Jāturpina darbs ar teikuma robežu noteikšanu.
2. Jāuzsver pilna teikuma nozīme valodā. (skat. 8.pielikumā)

Secinājumi par pašvērtējuma atbilstību (sakrīt, paaugstināts, pazemināts) klasē, salīdzinājumā ar mācību priekšmeta skolotāja vērtējumu:

	Skolēni	Skolotājs
Ļoti labi	55%	53%
Gandrīz labi	28%	12%
Nejūtas droši	11%	29%
Neveicas	3%	5%

Skolēnu pašvērtējums un skolotāja vērtējums sakrīt. Paaugstināts pašvērtējums ir apmēram 14%. Pazemināts pašvērtējums arī ir apmēram 14% skolēnu. (skat.9.pielikumā)

Mācību priekšmets: Latviešu valoda

Skolotājs: B.Ziediņa

Klase: 2.b

Skolēnu skaits: 12

Pašvērtējumu veica: 12

Tēma: Lasītprasme

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	44%
Gandrīz vienmēr	47%
Nejūtas droši	7%
Neveicas	2%

Secinājumi: 1.Jāmācās raksturot personas, kas darbojas stāstā. 2.Jānostiprina prasme izvērtēt personu rīcību, savstarpējās attiecības, motīvus. (skat. 10.pielikumā)

Tēma: Runātprasme

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	41%
Gandrīz vienmēr	38%
Nejūtas droši	20%
Neveicas	1%

Secinājumi: 1.Jāmāca skolēnus iesaistīties sarunā un to turpināt, iesaistīties dialogos. 2.Nostiprināt skolēnu prasmi izdomāt un interesanti stāstīt par piedzīvojumiem. (skat. 10.pielikumā)

Tēma: Lietvārds

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	40%
Gandrīz vienmēr	31%
Nejūtas droši	28%
Neveicas	1%

Secinājumi: 1.Jānostiprina prasme rakstīt īpašvārdus. 2.Nostiprināt skolēnu prasmi lietot lietvārdus teikumā atbilstošā formā. 3.Jānostiprina prasme rakstīt adreses. (skat. 10.pielikumā)

Tēma: Īpašības vārds

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	31%
Gandrīz vienmēr	47%
Nejūtas droši	20%
Neveicas	2%

Secinājumi: 1.Jānostiprina skolēnu prasme papildināt teikumu ar atbilstošu īpašības vārdu. 2.Jāmācās sadomāt mīklas, raksturot dzīvas būtnes, izraugoties nozīmes ziņā piemērotākos īpašības vārdus. (skat. 11.pielikumā)

Tēma: Darbības vārds

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	32%
Gandrīz vienmēr	47%
Nejūtas droši	20%
Neveicas	1%

Secinājumi: 1.Jāmācās pazīt darbības vārdus garākā teikumā. 2.Jāmācās izraudzīties laika ziņā piemērotu darbības vārda formu. (skat. 11. pielikumā)

Tēma: Teikums

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	27%
Gandrīz vienmēr	40%
Nejūtas droši	33%
Neveicas	-

Secinājumi: 1.Nostiprināt skolēnu prasmi noteikt teikuma robežas. 2.Jāmācās veidot nozīmes ziņā daudzveidīgus teikumus, noteikt teikumu pēc to izteikuma mērķa. (skat. 11. pielikumā)

Tēma: Skaņas un burti

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	43%
Gandrīz vienmēr	33%
Nejūtas droši	22%
Neveicas	2%

Secinājumi: 1.Jānostiprina skolēnu prasme izrakstīt, grupēt vārdus pēc pirmās (otrās, trešās) skaņas. 2.Mācīt skolēnus strādāt ar vārdnīcu. (skat. 12. pielikumā)

Tēma: Radniecīgi vārdi

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	30%
Gandrīz vienmēr	33%
Nejūtas droši	37%
Neveicas	-

Secinājumi: 1.Jānostiprina prasme pazīt radniecīgus vārdus īsā tekstā. 2.Jāmācās darināt radniecīgu vārdu saimi. (skat. 12. pielikumā)

Secinājumi par pašvērtējuma atbilstību (sagrīt, paaugstināts, pazemināts) klasē, salīdzinājumā ar mācību priekšmeta skolotāja vērtējumu. (skat.13. pielikumu)

Sagrīt	
Paaugstināts	X
Pazemināts	

Skolēni:

Ļoti labi	36%
Gandrīz vienmēr	40%
Nejūtas droši	23%
Neveicas	1%

Skolotāji:

Ļoti labi	25%
Gandrīz vienmēr	17%
Nejūtas droši	50%
Neveicas	8%

Mācību priekšmets: Matemātika

Skolotājs: Kristīne Petrova

Klase: 2.a

Skolēnu skaits: 17

Pašvērtējumu veica: 17

Tēma: Saskaitīšana un atņemšana bez pārejas citā desmitā

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	66%
Gandrīz vienmēr	25%
Nejūtas droši	8%
Neveicas	1%

Secinājumi: 1.Jānostiprina zināšanas par darbības locekļu un rezultātu nosaukumiem.

2.Jānostiprina darbību secība. (skat. 14. pielikumā)

Tēma: Viencipara skaitļu pieskaitīšana un atņemšana

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	56%
Gandrīz vienmēr	30%
Nejūtas droši	11%
Neveicas	2%

Secinājumi: 1.Nostiprināt zināšanas par „draudzīgajām” izteiksmēm. 2.Nostiprināt

zināšanas par laika mēriem. (skat. 14. pielikumā)

Tēma: Divciparu skaitļu summas un starpības

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	45%
Gandrīz vienmēr	36%
Nejūtas droši	18%
Neveicas	1%

Secinājumi: 1.Sadomāt un atrisināt teksta uzdevumus. 2.Nostiprināt zināšanas

aprēķinot nezināmo darbības locekli. (skat. 14. pielikumā)

Tēma: Reizināšana

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	35%
Gandrīz vienmēr	44%
Nejūtas droši	21%
Neveicas	-

Secinājumi: 1.Nostiprināt zināšanas par reizinātāju pārvietojamības īpašībām.

2.Nostiprināt darbību locekļu nosaukumus. (skat. 15. pielikumā)

Tēma: Dalīšana

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	49%
Gandrīz vienmēr	33%
Nejūtas droši	17%
Neveicas	1%

Secinājumi: 1.Nostiprināt izpratni par „draudzīgajiem” daļījumiem un reizinājumiem. 2.Nostiprināt izpratni par „pamazināt, palielināt tik reižu”. (skat. 15. pielikumā)

Secinājumi par pašvērtējuma atbilstību (sagrīt, paaugstināts, pazemināts) klasē, salīdzinājumā ar mācību priekšmeta skolotāja vērtējumu. (skat. 16. pielikumā)

Sagrīt	X
Paaugstināts	
Pazemināts	

Skolēnu pašvērtējums:

Ļoti labi	49%
Gandrīz vienmēr	35%
Nejūtas droši	15%
Neveicas	1%

Skolotāja vērtējums:

Ļoti labi	50%
Gandrīz vienmēr	44%
Nejūtas droši	6%
Neveicas	-

Mācību priekšmets: Matemātika

Skolotāja: B.Ziediņa

Klase: 2.b

Skolēnu skaits: 12

Pašvērtējumu veica: 12

Tēma: Saskaitīšana un atņemšana bez pārejas citā desmitā

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	34%
Gandrīz vienmēr	58%
Nejūtas droši	8%

Secinājumi: 1.Atkārtot darbību secību ar iekavām un bez tām. 2.Pārrunāt un noskaidrot darbību locekļu nosaukumus un rezultātus. (skat.17. pielikumā)

Tēma: Viencipara skaitļu pieskaitīšana un atņemšana

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	33%
Gandrīz vienmēr	67%
Nejūtas droši	-

Secinājumi: 1.Jāatkārto laika mēri un to sakarības. 2.Nostiprināt zināšanas par taisnu leņķi. (skat. 17. pielikumā)

Tēma: Divciparu skaitļu summas un starpības

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	25%
Gandrīz vienmēr	58%
Nejūtas droši	16%

Secinājumi: 1.Atkārtot divciparu skaitļu saskaitīšanu un atņemšanu. 2.Vingrināties divu darbību teksta uzdevumu risināšanā. 3.Jāpārrunā par tilpuma un masas mēriem. 4.Turpināt mācīt sadomāt un atrisināt teksta uzdevumus. (skat. 17. pielikumā)

Tēma: Reizināšana

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	41%
Gandrīz vienmēr	33%
Nejūtas droši	26%

Secinājumi: 1.Atkārtot reizināšanas un dalīšanas darbību un rezultātu locekļu nosaukumus. 2.Iegaumēt reizināšanu tabulas apjomā. (skat. 18. pielikumā)

Tēma: Dalīšana

Uzskata, ka zināšanas un prasmes apguvuši un darbu spēj veikt:

Ļoti labi	33%
Gandrīz vienmēr	51%
Nejūtas droši	16%

Secinājumi: 1.Jāpārrunā „draudzīgie” dalījumi un reizinājumi. 2.Jāvingrinās aprēķināt dalījumi. 3.Jānostiprina zināšanas par taisnstūra perimetra aprēķināšanu. (skat. 18. pielikumā)

Secinājumi par pašvērtējuma atbilstību (sagrīt, paaugstināts, pazemināts) klasē, salīdzinājumā ar mācību priekšmeta skolotāja vērtējumu. (skat. 19. pielikumā)

Sagrīt	
Paaugstināts	X
Pazemināts	

Skolēnu pašvērtējums:

Ļoti labi	33%
Gandrīz vienmēr	54%
Nejūtas droši	13%

Skolotāja vērtējums:

Ļoti labi	24%
Gandrīz vienmēr	24%
Nejūtas droši	52%

No skolēnu pašvērtējuma diagrammām izriet, ka 2.a klases skolēni savas zināšanas latviešu valodā vērtē augstāk nekā 2. b klases skolēni. Salīdzinot abu klašu skolotāju vērtējumu par skolēnu zināšanām latviešu valodā, tad secinām, ka 2.a klases skolēni ir labāk apguvuši mācību vielu. Turklāt salīdzinot 2. a klases skolēnu pašvērtējumu ar skolotāja vērtējumu secinām, ka tas sakrīt. Savukārt salīdzinot 2.b klases skolēnu pašvērtējumu ar skolotāja vērtējumu secinām, ka skolēniem ir paaugstināts pašvērtējums.

No skolēnu pašvērtējuma diagrammām izriet, ka matemātikā savas zināšanas augstāk novērtē 2.a klase, kas atkal sakrīt ar skolotāja vērtējumu. Savukārt 2.b klase arī matemātikā novērtē savas zināšanas augstāk, nekā to dara skolotājs, tātad skolēniem ir paaugstināts pašvērtējums.

Nobeigums

Strādājot pie diplomdarba tēmas „Sākumskolas otro klašu skolēnu pašvērtējums latviešu valodā un matemātikā” vēlējos izpētīt un salīdzināt skolēnu pašvērtējumu latviešu valodā un matemātikā 2.a un 2.b klasēs, cik tas ir adekvāts skolēnu sasniegtajām zināšanām, prasmēm un iemaņām.

Lai pārliecinātos par mācību sasniegumu pašvērtējuma un vērtēšanas nepieciešamību, svarīgi bija noskaidrot vajadzīgos priekšnosacījumus. Lai to veiktu, izpētīju literatūru par skolēnu mācību sasniegumu vērtēšanu un pašvērtējumu, pedagoģiski – psiholoģisko literatūru par skolēnu vecumposma atbilstību manam piedāvātajam uzdevumam.

Uzsākot savas ieceres īstenošanu, vienojos ar 2.b klases audzinātāju, ka skolēnu mācību sasniegumu izvērtēšanā iegūtie rezultāti tiks atspoguļoti manā diplomdarbā. Līdz šim abās otrajās klasēs pašvērtējuma analīze netika veikta.

Pēc praktiskās pārbaudes Rīgas Vecmīlgrāvja sākumskolā „Blāzmiņa” 2.a un 2.b klasēs, secināju, ka:

- Pašvērtējuma analīze skolā ir nepieciešama un skolotāja uzdevums ir šo prasību uzturēt;

- Klases audzinātājam jeb priekšmetu skolotājam ir iespēja pievērst skolēnu uzmanību mācību sasniegumu pašvērtējumam un sniegt priekšstatu par pašvērtējuma jēgu;

- Izvēlētie uzdevumi gan latviešu valodā, gan matemātikā nodrošina pašvērtējuma uzskatāmu izvērtēšanu;

- Pašvērtējums daļai skolēnu darba procesā mainījās un ir adekvāts;

- Pašvērtējuma veidošanos skolēnos ietekmē attiecīga sadarbība ar skolotājiem, skolotāju izteicieni, pielietotās metodes, uzdevumi.

- Adekvāts mācību sasniegumu pašvērtējums gan latviešu valodā, gan matemātikā ir vērojams 2.a klasē. Tas ir saistīts ar skolēnu attieksmi pret mācību darbu, ar vecāku attieksmi pret bērna mācību sasniegumiem un mācību procesu, ar uzslavu un pozitīvu attieksmi gan no skolotāja, gan no vecāku, gan no pašu skolēnu puses.

Pēc skolēnu mācību pašvērtējuma veikšanas un analīzes, pārrunās ar skolēniem noskaidroju, ka skolēnu attieksme pret mācībām ir mainījies. Skolēni

izprata, kam jāpievērš pastiprināta uzmanība, lai spētu sekot līdzi mācību procesam un zināšanās nerastos robi.

Ieteikumi kolēģiem pedagoģiskajā darbā: veicināt skolēnos pozitīva pašvērtējuma veidošanos; neuzspiest skolēniem savu gribu; ne vārdos, ne darbos nepazemināt skolēnu pašvērtējumu.

Atsaucoties uz to, ka esmu veikusi skolēnu mācību sasniegumu pašvērtējumu latviešu valodā un matemātikā un veikusi pašvērtējuma analīzi abās otrajās klasēs, secinu, ka izvirzītie uzdevumi ir izpildīti un diplomdarba mērķis ir sasniegts.

Izmantotā literatūra

1. Aivars J., Aršavskis u.c. Psiholoģijas vārdnīca. – R.: G.Breslava red., 1999. – 157 lpp.
2. Albrehta Dz. Didaktika. –R.: RaKa, 2001. – 168 lpp.
3. Albrehta Dz. Pētīšanas metodes pedagoģijā. – R.: Mācību grāmata, 1998. – 104 lpp.
4. Beļickis I. Vērtīborientētā mācību stunda. – R.: RaKa, 2000. – 280 lpp.
5. Boulbijs Dž. Drošais pamats. – Madona: Rasa ABC, 1998. – 198 lpp.
6. Fišers R. Mācīsim bērniem domāt. – R.: RaKa, 2005. – 325
7. Geske R. Bērna bioloģiskā attīstība. – R.: RaKa, 2005. – 314 lpp.
8. Hahele R. Pašnovērtējums mācību procesā. – R.: RaKa, 2006. – 222 lpp.
9. Karpova Ā. Personība. Teorijas un to radītāji. – R.: Zvaigzne ABC, 1998. – 223 lpp.
10. Karpova Ā., Plotnieks I. Personība un saskarsme. – R.: LVU, 1984. – 91 lpp.
11. Krastiņa E., Pipere A. Mācību sasniegumu pašizvērtēšana. – R.: RaKa, 2004. – 216 lpp.
12. Lieģeniece D. Bērns pasaulē – pasaule bērnam. – R.: Zvaigzne ABC, 1992. – 136 lpp.
13. Ļubļinska A. Bērna psiholoģija. – R.: Zvaigzne, 1979. – 384 lpp.
14. Maļicka J. Piederības izjūta un mācību motivācija. – R.: RaKa, 2004. – 129 lpp.
15. Metodiskie materiāli skolotāju profesionālās darbības uzlabošanai. –Rīgas Vecmīlgrāvja sākumskolas „Blāzmiņa” metodiskais kabinets
16. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. Autoru kolektīvs. – R.: Zvaigzne ABC, 2000. – 248 lpp.
17. Plotnieks I. Psiholoģija ģimenē. – R.: Zvaigzne, 1989. – 170 lpp.
18. Prindule L. Skolēnu psihiskās attīstības periodizācija. – Liepāja LPA, 1976.
19. Psiholoģijas un pedagoģijas pamati. – R.: Zvaigzne, 1987. – 157 lpp.
20. Puškarevs I., Golubeva A. Bērna attīstība. – Lielvārde.: Lielvārds, 1999. – 119 lpp.
21. Students I.A. Vispārīgā pedagoģija. – R.: RaKa, 1998. – 329 lpp.
22. Svence G. Attīstības psiholoģija. – R.: Zvaigzne ABC, 1999. – 159 lpp.
23. Svence S. Personības attīstības psiholoģija. – R.: PIAVA, 1998. -186 lpp.

24. Valsts pamatizglītības standarts
25. Vecgrāve A. Kā man saprast savu bērnu. – R.: Zvaigzne ABC, 1996. – 87 lpp.
26. Vorobjovs A. Psiholoģijas pamati. – R.: Mācību apgāds, 1996. – 323 lpp.
27. Vorobjovs A. Vispārīgā psiholoģija. – R.: Izglītības solī, 2000. – 212 lpp.
28. Zelmenis V. Pedagoģija ģimenē. – R.: Zvaigzne, 1981. – 215 lpp.
29. Žukovs L. Pedagoģijas vēsture. – R.: RaKa, 1999. – 303 lpp.
30. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. – Москва: Педагогика, 1990. – 288 с.

Pielikumi